

Aki Siltaniemi, Anne Perälähti, Anne Eronen,
Pia Londén, Juha Peltosalmi

HYVINVOINTI JA OSALLISUUS ITÄ-SUOMESSA

Kansalaiskyselyn tuloksia

ISBN 978-951-747-184-8

Julkaisu on osa ”Työ, toimeentulo, osallisuus Itä-Suomessa – kansalaisnäkökulma alueen kehittämiseen” –kehittämishanketta. Hanke on saanut ESR-rahoitusta Itä-Suomen lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosastolta.

© Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry 2008

SISÄLTÖ

Esipuhe

I TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA KONTEKSTI

1. Kansalaisnäkökulma alueen kehittämiseen
 - 1.1 Kansalaiskyselyyn perustuva tutkimus osana alueen kehittämistä ja osallisuuden vahvistamista
 - 1.2 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimustehtävät ja tutkimusongelmat
 - 1.3 Itä-Suomi tutkimusalueena
2. Tutkimuksen toteutus
 - 2.1 Käytetyt aineistot
 - 2.2 Menetelmät

II TYÖ, TOIMEENTULO JA OSALLISUUS ITÄ-SUOMESSA

3. Itäsuomalaisten hyvinvointi, tyytyväisyys ja arvot yleisellä tasolla
 - 3.1 Itäsuomalaisten omat arviot hyvinvoinnistaan
 - 3.2 Tyytyväisyys oman elämän eri osa-alueisiin
 - 3.3 Eri asioiden merkitys omassa elämässä
4. Osallisuus ja vaikuttaminen
 - 4.1 Mahdollisuudet, motivaatio ja edellytykset osallistumiselle
 - 4.1.1 Kokemukset osallistumismahdollisuuksista
 - 4.1.2 Kiinnostus lisätä osallistumista
 - 4.1.3 Edellytysten luominen osallistumiselle
 - 4.1.4 Tiedon lähteet ja joukkoviestinten seuraaminen
 - 4.2 Osallistumisen ja vaikuttamisen monet muodot
 - 4.2.1 Itäsuomalaiset osallistujina ja vaikuttajina
 - 4.2.2 Tehokkaan vaikuttamisen monet tavat
 - 4.2.3 Kuntavaikuttaminen ja kuulluksi tuleminen
 - 4.3 Vaikutusmahdollisuudet ja keinot niiden parantamiseksi
 - 4.3.1 Koetut vaikutusmahdollisuudet
 - 4.3.2 Keinot vaikuttamisen aktivoimiseksi
 - 4.4 Luottamus politiikkaan ja toiveet paremmasta yhteiskunnasta
 - 4.4.1 Luottamus politiikkaan
 - 4.4.2 Toiveet yhteiskunnan muutoksesta

- 5. Sosiaaliset suhteet ja tuki
 - 5.1 Sosiaalisten lähiverkostojen toimivuus ja luottamus
 - 5.2 Tuen tarpeet ja avun saanti
 - 5.3 Itäsuomalaisten alueellinen kiinnittyneisyys

- 6. Työ ja toimeentulo
 - 6.1 Työllisyys ja työllisyyden edellytykset
 - 6.1.1 Tyytyväisyys nykyiseen tilanteeseen
 - 6.1.2 Työura kolmen viime vuoden aikana
 - 6.1.3 Keinot parantaa työllistymistä
 - 6.2 Taloudellinen toimeentulo
 - 6.2.1 Tulojen koostumus
 - 6.2.2 Tulojen riittävyys
 - 6.2.3 Toimeentulo-ongelmat

- 7. Palvelukokemukset
 - 7.1 Yleisarviot sosiaali- ja terveystalvveluista
 - 7.2 Palvelujen tarvestaavuus
 - 7.3 Palvelujen ja avun saannin vaikeudet
 - 7.4 Internetin ja sähköpostin käyttö
 - 7.5 Liikenne, kulkuyhteydet ja palvelujen saavutettavuus

III YHTEENVETO

IV LIITTEET

LÄHTEET

YHTEENVETO

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto toteutti keväällä 2007 osana ESR-rahoitettua *Työ, toimentulo, osallisuus Itä-Suomessa – kansalaisnäkökulma alueen kehittämiseen* – kehittämishanketta Itä-Suomen kolmen maakunnan asukkaille suunnatun kansalaiskyselyn. Kyselyyn vastasi yli 3200 itäsuomalaista. Seuraavassa yhteenvedossa kyselyn ja tutkimusanalyysin tulokset on tiivistetty viiteen teema-alueeseen: (1) Hyvinvointi yleisellä tasolla, (2) Osallisuus, vaikuttaminen ja sosiaaliset suhteet, (3) Palvelut, (4) Työ ja toimeentulo ja (5) Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus.

HYVINVOINTI YLEISELLÄ TASOLLA

Hyvinvointikokemukset polarisoituvat

Kaiken kaikkiaan **68 prosenttia** kolmen tarkastelussa olevan Itä-Suomen maakunnan (Etelä-Savo, Pohjois-Karjala ja Pohjois-Savo) **asukkaista pitää tämän hetkistä hyvinvointinsa kokonaistilannetta hyvänä tai melko hyvänä. Huonona tai melko huonona hyvinvointiaan pitää noin joka seitsemäs itäsuomalainen. Heikoimmat** hyvinvointiarviot tulevat **ikäntyneimmiltä** ihmisiltä. Ikä sekä siihen voimakkaasti kytkeytyvä terveydentila onkin merkittävä yksittäinen tekijä selitettäessä ihmisten kokonaisyhyvinvoinnin kokemusta. Itä-Suomen haasteena kokonaisuudessaan on alueen väestörakenteen muutos. Alueen väestö on muuta Suomea keskimääräistä vanhempaa ja väestön ikääntymisen mukanaan tuomat haasteet koskettavat varsinkin eteläistä Suomea voimakkaammin ja ajallisesti aiemmin Itä-Suomea. Väestörakenteellista epäsuhtaa lisää myös alueen tasapainoisen kehityksen kannalta epäedullinen muuttoliike. Erityisenä alueellisena kehittämishaasteena yksittäisten ihmisten palvelujen saannin ja hyvinvoinnin kannalta on alueen kaupunkikeskusten ja niiden välittömän läheisyyden ulkopuolelle jäävä harvaanasuttu maaseutu, mutta toisaalta myös ns. ydinmaaseutu. Hyvinvointiin liittyvät koetut puutteet kasautuvat alueellisesti jonkin verran useammin näille alueille kuin kaupunkiseutuihin. Erot tulevat jyrkentymään ja syventymään, sillä kansalaiskyselyn perusteella seuraavan 10-15 vuoden kuluessa eläkeikään tulevalle maaseudulla asuvalla väestöllä on hyvinvoinnissaan enemmän puutteita kuin kaupungeissa asuvilla. Hyvinvointia tukevien palvelujen saavutettavuus on erityinen haaste harvaan asutulla maaseudulla.

Hyvinvoinnin puutteet kasautuvat eri tavoin myös erilaisessa elämäntilanteessa oleville ihmisille. Työllisyystilanne heijastuu hyvinvointikokemukseen voi-

makkaasti. Työllisten arviot hyvinvoinnistaan ovat huomattavasti positiivisempia kuin työttömien arviot. Samoin perheellisten kokemukset hyvinvoinnistaan ovat yksinasuvien kokemuksia positiivisempia. Tämä kertoo sosiaalisen lähiyhteisön ja sosiaalisten suhteiden tärkeästä merkityksestä ihmisten hyvinvoinnin ja sen kokemisen kannalta. Hyvinvointipuutteita esiintyy muita useammin varsinkin henkilöillä, joiden elämäntilanteeseen kasaantuu työttömyys, yksinasuminen ja korkea ikä. Hyvä koulutus on merkittävä yksilötasolla hyvinvointia synnyttävä tekijä, sillä sen myötä työttömyyden ja pienituloisuuden riski pienenee sekä omat elämänhallintamahdollisuudet paranevat.

Hyvinvointikokemukseen vaikuttaa voimakkaasti myös tyytyväisyyden kokemus eri elämänosa-alueisiin, joka toisaalta sekä heijastaa objektiivisia ulkoisia elämäntilanteita että subjektiivista asennoitumista näihin olosuhteisiin. Elämän eri osa-alueilla koettu tyytyväisyys on yhteydessä omasta hyvinvoinnista esitettyihin arvioihin. Voimakkaimmin omaan hyvinvoinnin kokemukseen on yhteydessä terveydentila, joka sisältää fyysisen terveyden ja henkisen tilanteen sekä toimintakyvyn. Psykkiseen hyvinvointiin liittyy myös luottamus omiin mahdollisuuksiin, usko tulevaisuuteen, tavoitteellisuus, mahdollisuus kehittyä ja itsestä huolehtiminen. Niin ikään koetut vaikutusmahdollisuudet omaan elämään ja hyvinvointiin ovat merkittävä osa hyvinvoinnin kokemuksen rakentumisesta. Edellä kuvatut tekijät kytkeytyvät laajemmin elämänhallintaan. Elämänhallintaa ja elämänhallinnan tunnetta voidaan pitää hyvinvoinnin kokemuksen kannalta terveyden jälkeen tärkeimpänä hyvinvoinnin osa-alueena. Kysymys hyvinvoinnin edistämiseksi on siis terveyden lisäksi mitä suurimmassa määrin siitä, miten lähiyhteisöt ja laajemmin yhteiskunta pystyy vahvistamaan tai tukemaan elämänhallintaa ja ihmisten mahdollisuuksia toimia ja toteuttaa itseään yhteisössä.

Elämänhallintaa ja hyvinvointia tukee voimakkaasti se sosiaalinen yhteisö, johon ihminen kiinnittyy. Erityisen merkityksellisiä ovat pari- ja perhesuhteiden sekä ystävyysuhteiden toimivuus. Sosiaalisten suhteiden toimivuus ja toisaalta luottamus ihmisiin, joka rakentuu myönteisissä ja elämänhallintaa tukevissa sosiaalisissa suhteissa, tukevat hyvinvointia. Sosiaalisia suhteiden luomisen, itsensä toteuttamisen ja elämänhallinnan vahvistamisen kannalta mahdollisuudet hankkia koulutus, osallistua työelämään ja hankkia toimeentuloa, vaihtaa työpaikkaa, osallistua erilaiseen harrastustoimintaan on tehokasta syrjäytymisen ehkäisyä.

Yhteiskunnan ja yhteisöjen ulkopuolelle jäämisen tunne heijastuu voimakkaasti hyvinvoinnin kokemukseen. Kaiken kaikkiaan noin viisi prosenttia kaikista vastaajista koki itsensä vähintäänkin melko usein sekä syrjityksi että ulkopuoliseksi. Syrjityksi ja ulkopuoliseksi itsensä kokevista kolme neljästä pitää hyvinvointinsa kokonaistilannetta huonona tai melko huonona. Niin ikään lähes puolet heistä määrittelee fyysisen terveytensä huonoksi ja 60 prosenttia henkisen vireytensä ja mielialansa huonoksi. Ylipäätyäänkin syrjityksi ja ulkopuoliseksi itsensä tuntemisen kokemukset kytkeytyvät heikompaan tyytyväisyyteen kaikilla elämänalueilla. Erityisen voimak-

kaasti tämä ilmenee tarkasteltaessa tyytyväisyyttä työllisyystilanteeseen ja uskoa oikeudenmukaisuuteen ja luottamusta yhteiskuntaan. Noin 70 prosenttia pitää omaa työllisyystilannettaan heikkona, 90 prosenttia ei usko oikeudenmukaisuuden toteutumiseen ja heidän luottamuksensa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon on erittäin heikkoa.

OSALLISUUS, VAIKUTTAMINEN JA SOSIAALISET SUHTEET

Itäsuomalaiset valtaosin tyytyväisiä oman elämänsä eri osaluaisiin, tyytymättömyyttä erityisesti laajempiin osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksiin ja poliittiseen päätöksentekoon

Tyytyväisyyttä omassa elämässä herättää erityisesti oman asuin ympäristön viihtyisyys ja turvallisuus. Myös sosiaalisiin suhteisiin ollaan pääosin tyytyväisiä. Tyytymättömyyttä puolestaan herättävät laajemmat yhteiskunnalliset vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet.

Itäsuomalaiset kokevat **ongelmia vaikutusmahdollisuuksissaan omaan asuin ympäristöön ja yhteiskuntaan liittyvissä asioissa**. Yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttaminen koetaan etäisempänä kuin asuin ympäristöön vaikuttaminen. Mahdollisuudet vaikuttaa omaa asuin ympäristöään koskeviin asioihin arvioi heikoiksi noin neljäsosa ja yhteiskunnallisiin asioihin runsas kolmasosa.

Vaikutusmahdollisuudet omaa asuin ympäristöä koskevissa asioissa arvioidaan myönteisimmin maaseutumaisissa, alle 20 000 asukkaan kunnissa ja haja-asutusalueilla. Heikoin tilanne on puolestaan suurissa kaupungeissa ja siellä etenkin lähiöissä. Keskimäärin paremmaksi vaikutusmahdollisuudet asuin ympäristöön liittyvissä asioissa kokevat 25–64-vuotiaat, alueella pitkään asuneet, työssä käyvät aikuistaloudet ja lapsiperheet. Näissä ryhmissä koetaan myös vaikutusmahdollisuudet asuin ympäristöä koskevissa asioissa usein tärkeiksi. Vastaavasti keskimäärin heikoimmaksi vaikutusmahdollisuutensa arvioivat nuoret aikuiset ja iäkkäimmät sekä työelämässä alle puoli vuotta olleet, työttömät ja opiskelijat.

Vaikutusmahdollisuudet yhteiskunnallisissa asioissa koetaan lähes yhtä vahvana erityyppisillä ja kokoisilla alueilla. Työssä käyvät, ja etenkin johtavassa asemassa olevat ja ylemmät toimihenkilöt, arvioivat vaikutusmahdollisuutensa yhteiskunnallisiin asioihin muita kotitaloustyyppisiä selvästi paremmiksi. Heikoimmat vaikutusmahdollisuudet ovat puolestaan työelämän ulkopuolella olevilla, työttömillä, yrittäjillä ja työntekijöillä. Alle 45-vuotiaat arvioivat hieman muita ikäryhmiä myönteisemmin vaikutusmahdollisuuksiaan yhteiskunnallisiin asioihin. Vastaavasti heikoimmiksi vaikutusmahdollisuutensa kokevat yli 75-vuotiaat.

Itäsuomalaiset arvostavat mahdollisuuksiaan vaikuttaa asuin ympäristöään ja yhteiskuntaa koskeviin asioihin. Kaksi kolmasosaa katsoo vaikuttamisen asuin ympä-

ristöön liittyvissä asioissa tärkeäksi ja vain runsas kymmenesosa ei lainkaan tai vain vähän tärkeäksi. Yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamista pitää tärkeänä runsas puolet ja merkityksettömänä lähes viidesosa kyselyyn vastanneista. Mahdollisuutta vaikuttaa asuinympäristöön pidetään tärkeämpänä kuin vaikuttamista yhteiskunnallisiin asioihin. Mielenkiintoisen poikkeuksen tekevät alle 25-vuotiaat, jotka arvostavat yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamista lähes yhtä paljon kuin omaan asuinympäristöön vaikuttamista.

Itäsuomalaisten vaikuttamismahdollisuuksien arvostus on selvästi suurempaa kuin tyytyväisyys omiin vaikuttamismahdollisuuksiin. Noin puolella on vaikuttamisen vajeita vaikuttamismahdollisuuksissa asuinympäristöön ja yhteiskuntaan liittyvissä asioissa. Keskimäärin enemmän vajeita vaikuttamismahdollisuuksissa yhteiskunnallisiin asioihin on yksin asuvilla työttömillä, yksin asuvilla eläkeläisillä, opiskelijatalouksilla ja työttömillä aikuistalouksilla. Asuinympäristöön vaikuttaminen koetaan puutteelliseksi etenkin yksin asuvien työttömien joukossa. Vahvimmin sekä yhteiskuntaan että asuinalueeseen kohdistuviin vaikuttamisen vajeisiin ovat yhteydessä hyvinvoinnissa esiintyvät puutteet. Asuinympäristöön vaikuttamisessa ilmenee vajeita hieman keskimääräistä enemmän kaupunkimaisissa ja yli 20 000 asukkaan kunnissa sekä lähiöissä ja taajama-alueilla. Käynnissä olevassa kunta- ja palvelurakennemuutoksessa uhkana on, että kuntakokonaisuuksien kasvaessa ihmisten kiinnittyminen kuntavaikuttamiseen heikkenee.

Poliittisen päätöksenteon koetaan olevan kaukana tavoittamattomissa. Itäsuomalaisista yli puolet arvioi mahdollisuutensa osallistua poliittiseen päätöksentekoon huonoksi tai melko huonoksi ja vain vajaa viidesosa hyväksi tai melko hyväksi. Myös osallistumismahdollisuudet asuinympäristön päätöksentekoon nähdään kapeana, sillä runsas kolmasosa arvioi mahdollisuutensa osallistua asuinympäristönsä päätöksentekoon melko huonoksi tai huonoksi. Eri ikäryhmistä 25–64-vuotiaat arvioivat myönteisimmin mahdollisuuksiaan osallistua asuinalueen päätöksentekoon. Vastaavasti alle 25-vuotiaat ja yli 64-vuotiaat arvioivat mahdollisuutensa tässä selvästi heikoimmiksi. Toisaalta nuorilla aikuisilla on vahva usko mahdollisuuksiinsa vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon. Iän myötä usko vaikutusmahdollisuuksiin poliittiseen päätöksentekoon heikkenee.

Poliittiseen päätöksentekoon osallistumismahdollisuuksien arvostus on selvästi suurempaa kuin tyytyväisyys osallistumisen todellisiin mahdollisuuksiin. Itäsuomalaisilla on selvä toive vahvempaan kiinnittymiseen poliittiseen päätöksentekoon, mutta käytännössä he kokevat mahdollisuutensa osallistua heikoiksi. Poliittiseen päätöksentekoon osallistumiseen kokevat suurempaa tarvetta etenkin hyvinvoinnin kokonaistilanteensa sekä fyysisen terveydentilansa, henkisen vireytensä, taloudellisen tilanteensa ja sosiaaliset suhteensa heikoiksi arvioineet. Lisäksi opiskelijat kokevat osallistumismahdollisuuksien vajeita poliittiseen päätöksentekoon selvästi muita useammin.

Itäsuomalaiset kokevat **hieman useammin epäluottamusta kuin luottamusta kunnallispolitiikkaa ja valtakunnallista politiikkaa kohtaan**. Kunnallispolitiikkaan kertoi luottavansa paljon tai melko paljon lähes kolmasosa ja vähän tai melko vähän runsas kolmasosa. Valtakunnalliseen politiikkaan puolestaan luottaa 29 prosenttia ja ei luota 39 prosenttia itäsuomalaisista. Arviot oikeudenmukaisuuden toteutumisesta ovat samansuuntaiset poliittisen luottamuksen kanssa. Luottamus on heikointa työttömillä. Heikko luottamus politiikkaa kohtaan näkyy alhaisena äänestysaktiivisuutena. Sen sijaan myönteisimmin politiikkaan suhtautuvat työssä käyvät aikuistaloudet, työssä käyvät lapsiperheet ja opiskelijataloudet. Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että hyvinvoinnissa esiintyvät puutteet selittävät kriittisiä asenteita sekä politiikkaa että oikeudenmukaisuuden toteutumista kohtaan. Päättäjille lähetetyissä terveisissä nousi esille turhautuminen politiikkaan, joka on yksi syy äänestämättä jättämiselle. Päättäjiltä toivottiin myös rehellisyyttä ja lupausten pitämistä.

Heikoiksi koetut vaikutusmahdollisuudet, epäluottamus politiikkaa kohtaan, heikko kiinnittyminen ja samaistuminen yhteisöihin kulkevat käsi kädessä ihmisten hyvinvoinnin kokemuksen kanssa. Kokonaishyvinvointinsa myönteisesti arvioineet kiinnittyivät vahvemmin eri aluekokonaisuuksiin – asuinkuntaansa, seutukuntaansa, maakuntaansa - kuin ne, jotka pitävät hyvinvointinsa tilanetta huonona.

Moninaiset tavat osallistua ja vaikuttaa

Itä-Suomessa osallistujat olivat tyyteltävissä paikallisiin osallistujiin, aktiivisiin aatteellisiin osallistujiin ja yhteydenotoilla päättäjiin vaikuttajiin. **Paikallisia osallistujia** on noin kaksi kolmasosaa kyselyyn vastanneista. Aktiivisin ryhmä koostuu 15 prosentista vastaajia. He ovat usein maaseutumaisista kunnista, harvaan asutulta maaseudulta sekä haja-asutusalueilta. Lisäksi aktiivisimmat ovat usein 45–74-vuotiaita, eläkkeellä olevia, työllisiä aikuistalouksia sekä kouluikäisten lasten perheitä. Paikallistoimintaan osallistuminen ja yhteydenotot kuntaan ovat suhteellisesti harvinaisempia yli 40 000 asukkaan kaupungeissa. Osallistumispassiivisuutta on keskimäärin enemmän lähiöissä. Etenkin nuoret aikuiset ja opiskelijat ovat haluttomampia vaikuttamaan paikalliseen päätöksentekoon joko osallistumalla alueen toimintaan tai ottamalla yhteyttä päättäjiin. Paikallistoiminnan ulkopuolella olevilla on useammin yksinäisyyden kokemuksia, koettua hyvinvoinnin vajetta sekä pulmia sosiaalisten lähiverkoston toimivuudessa.

Runsas viidennes on ollut mukana yhden asian liikkeen toiminnassa, kansalais-toiminnassa tai poliittisessa toiminnassa, jakanut mielipidelehtisiä tai osallistunut mielenosoitukseen. **Aktiivisessa aatteellisessa toiminnassa** ovat usein liikkeellä nuoret aikuistaloudet, opiskelijat sekä yliopisto- tai korkeakoulututkinnon suorittaneet. Aktiivisimmat toimijat asuvat keskusta-alueilla ja haja-asutusalueilla, ja passiivisimmat puolestaan lähiöissä ja taajama-alueilla.

Itäsuomalaisista vastaajista noin **kolmasosa on ottanut yhteyttä kunnan luottamushenkilöön tai johtavaan viranhaltijaan** vaikuttamistoiminnan mielessä. Kunnan päättäjiin ottavat keskimäärin useammin yhteyttä maaseutumaisten kuntien, harvaan asutun maaseudun ja ydinmaaseudun asukkaat. Opiskelijatalouksien lisäksi yhteydenotot virkamiehiin ja luottamushenkilöihin ovat selvästi harvinaisempia yksin asuvien työttömien, työelämän ulkopuolella olevien ja työntekijöiden joukossa.

Itäsuomalaiset **käyttävät laajasti erityyppisiä vaikuttamistapoja**. Kokonaisuudessaan tarkasteltuna eri osallistumis- ja vaikuttamiskanavista selvästi yleisimmät ovat lapsiperheiden osallistuminen vanhempainiltoihin sekä asiakas- ja käyttäjäkyselyihin vastaaminen, joihin on osallistunut vähintään satunnaisesti kolme vastaajaa neljästä. Arjen valinnoilla on suuri merkitys vaikuttamisessa, sillä runsas puolet vastaajista on muuttanut osto- ja kulutustapojaan ympäristönsuojelullisten tai muiden aatteellisten syiden vuoksi. Kiinnostusta oman lähiympäristön tilasta osoittaa se, että viimeisten kahden vuoden aikana noin puolet on osallistunut talkootyöhön lähiympäristönsä hyväksi. Yhtä suuri osa on tehnyt aloitteen työpaikallaan ja vastannut kuntalaiskyselyyn. Vanhempainiltojen ohella kahden vuoden aikana useita kertoja on osallistuttu järjestöjen ja yhdistysten toimintaan sekä omaa taloyhtiötä koskeviin kokouksiin. Itäsuomalaiset ovat käyttäneet kyselyhetkestä kuluneiden kahden viime vuoden aikana keskimäärin kuutta eri laista tapaa osallistua ja vaikuttaa.

Osallistuminen erityyppisiin vaikuttamistoimiin on valtaosin satunnaista. Vastanneista itäsuomalaisista 44 prosenttia osallistuu satunnaisesti johonkin vaikuttamistoimintaan. Noin neljäsosa käyttää aktiivisesti yhtä ja runsas neljäsosa useampaa kuin yhtä eri vaikuttamismuotoa. Satunnaisuus kertoo siitä, että **ihmiset vaikuttavat tärkeäksi kokemuksiinsa asioihin silloin, kun siihen on tarve ja tilaisuus**. Itäsuomalaisista 94 prosenttia on käyttänyt vähintään yhtä vaikuttamismuotoa viimeisen kahden vuoden aikana. Kuusi prosenttia ei ole osallistunut lainkaan mihinkään kysytyyn toimintaan.

Erlainen osallistuminen ja vaikuttaminen on kaikin puolin aktiivisinta 45–64-vuotiailla sekä lapsiperheillä ja etenkin kouluikäisten lasten perheillä. Korkeasti koulutetut, johtavassa asemassa olevat, ylemmät ja alemmat toimihenkilöt sekä hyvätuloiset ovat halukkaimpia vaikuttamaan ja osallistumaan. Hyväksi koettu fyysinen ja psyykinen terveydentila, subjektiivinen kokonaishyvintointi sekä sosiaaliset ja taloudelliset resurssit edesauttavat aktiivista vaikuttamista. Toisaalta aktiivinen osallistuminen voi myös voimaannuttaa ihmisten elämää ja hyvinvointia. Aktiiviosallistujien kiinnittyminen omalle asuinalueelle ja kuntaan on keskimäärin vahvempaa kuin muilla. Vahva kiinnittyminen viittaa iäkkääseen väestöön. Harvemmin ja satunnaisemmin erityyppisiä vaikuttamisen keinoja käyttävät puolestaan nuoret aikuiset ja iäkkäimmät, yksin asuvat työttömät, yksin asuvat eläkeläiset ja opiskelijat. Ne kotitaloudet, joita koskettaa työttömyys, osallistuvat harvemmin ja

satunnaisemmin kuin työssä käyvät kotitaloudet. Huolestuttava tilanne on niillä, joiden elämäntilanne näyttäytyy hyvinvoinnin eri osa-alueilla kaikin puolin vaikeana, mutta jotka eivät joko itse kykene tai halua vaikuttaa omaan tilanteeseensa.

Osallistumattomuuden taustalla on monia yksilöllisiä tekijöitä. **Osallistumista estää** usein nuorilla **kiinnostuksen puute ja haluttomuus vaikuttaa asioihin, mutta toisaalta myös tietämättömyys siitä, miten asioihin voitaisiin vaikuttaa.** Itäsuomessa opiskelijat osallistuvat vähän erityyppiseen toimintaan, mutta ovat kuitenkin arvioineet omat mahdollisuutensa osallistua suhteellisen hyväksi. Taustalla on usein muutto opiskelujen vuoksi uuteen paikkakuntaan, jolloin sosiaalinen kiinnittyminen alueelle on vielä heikko. Tärkeää olisi tarjota alueelle muuttaneille perustietoa uudesta asuinkunnasta, sen palveluista ja osallistumisen mahdollisuuksista, joiden avulla voidaan tukea sosiaalista kiinnittymistä. Hyvien osallistumismahdollisuuksien lisäksi osallistumisen tulisi olla kiinnostavaa ja mielekästä. Osallistumisen esteenä saattaa, etenkin iäkkäimmillä olla heikko toimintakyky sekä vaikea sairaus tai vamma. Useista eri hyvinvoinnin puutteista kärsivillä osallistumattomuuden taustalla on useita yksilöllisiä elämäntilanteita, joihin kietoutuvat heikot fyysiset, psyykkiset, sosiaaliset ja taloudelliset resurssit sekä heikko elämänhallinta. Kokemus syrjityksi tulemisesta ja ulkopuolisuudesta yhteiskunnassa saattavat heikentää kiinnostusta ja kokemusta omista kyvyistään vaikuttaa asioihin.

Osallistuminen on vähäisempää niillä, jotka kokevat vaikutusmahdollisuutensa heikoiksi. Osallistuminen näyttää vahvistavan ihmisten tunnetta kyvystään vaikuttaa asioihin. Myönteinen asenne omaa työllisyystilannetta, koulutusta ja asuin-alueetta kohtaan sekä vahva luottamus kunnalliseen ja valtakunnalliseen politiikkaan merkitsevät usein parempaa osallistumis- ja vaikuttamisaktiivisuutta. Kokemukset kyvystään kehittää itseään ovat niin ikään yhteydessä runsaaseen osallistumiseen.

Järjestö- ja yhdistystoimintaan osallistuu puolet ja niiden kautta vaikuttaa kolmasosa itäsuomalaisista – osallistumismahdollisuuksien lisäämiselle kuitenkin tarvetta

Itäsuomalaisista **valtaosa on tyytyväisiä osallistumismahdollisuuksiinsa harrastus- ja järjestötoimintaan.** Harrastusmahdollisuuksiinsa tyytyväisiä on kyselyyn vastanneista noin kolme neljäsosaa ja täysin tyytymättömiä lähes kuudesosa. Järjestöosallistumiseen mahdollisuuksiaan pitää hyvänä tai melko hyvänä noin 60 prosenttia ja huonoina tai melko huonoina viidesosa. Parhaimmat edellytykset harrastus- ja järjestötoimintaan osallistumiselle on suurissa kaupunkimaisissa kunnissa sekä heikoimmat pienissä, maaseutumaisissa kunnissa ja harvaan asutulla maaseudulla. Lisäksi tilanne on keskimäärin parempi keskusta-alueiden ja lähiöiden asukkailla sekä vastaavasti heikoin haja-asutusalueiden, kyläkeskusten ja taajamien asukkailla. Tilanteessaan kokevat eniten puutteita 75 vuotta täyttäneet. Iäkkäämpien osallistumismahdollisuuksia rajoittavat puutteellinen toimintakyky. Tuloksissa

nousee esille osallistumisen puutteet taajaan asuttujen alueiden nuorten aikuisten joukossa. Kotitaloustyyppin mukaan tarkasteltuna selvästi heikoimmiksi osallistumismahdollisuutensa harrastustoimintaan arvioivat yksinasuvat työttömät, yksin asuvat eläkeläiset, työttömät lapsiperheet sekä yksinhuoltajataloudet, joissa aikuinen ei ole palkkatyössä. Järjestötoimintaan osallistuminen koetaan hankalaksi edellä mainittujen ryhmien lisäksi myös kahden aikuisen eläkeläistalouksissa.

Syyt puutteellisiksi koettuihin osallistumismahdollisuuksiin ovat moninaiset. Yksilöllisistä tekijöistä osallistumismahdollisuuksia heikentävät heikoksi koettu fyysinen ja psyykinen terveydentila, taloudellisessa tilanteessa esiintyvät puutteet ja huonot kulkumahdollisuudet. Näiden lisäksi on useita yksilöllisiä elämäntilanteita, jotka heikentävät osallistumismahdollisuuksia.

Hyviksi koetut osallistumismahdollisuudet harrastus- ja järjestötoimintaan eivät yksistään riitä aktivoimaan ihmisiä osallistumaan, vaan tärkeää on myös motivaatio osallistua. **Hyvät osallistumismahdollisuudet yhdistettynä kiinnostukseen luovat aktiivista kansalaisuutta.** Itäsuomalaisista neljäsosalla osallistumismahdollisuudet harrastustoimintaan eivät ole odotuksiin nähden juuri lainkaan riittävät. Järjestötoimintaan osallistumismahdollisuuksissa syviä vajeita on 14 prosentilla. Osallistumisen vajeita on eniten alle 25-vuotiailla ja 75 vuotta täyttäneillä sekä yksin asuvilla työttömillä, työelämän ulkopuolella olevilla yksinhuoltajilla sekä opiskelijoilla. Osallistumismahdollisuuksissa harrastus- ja järjestötoimintaan on usein syviä vajeita niillä, joilla on elämässä erilaisia hyvinvoinnin puutteita. Keskeistä on pyrkiä löytämään keinot heikoimmin voivien ihmisten osallistumismahdollisuuksien tukemiseksi.

Itäsuomalaisista puolet kertoi osallistuneensa järjestöjen ja yhdistysten toimintaan. Alueilla toimivilla järjestöillä on merkittävä tehtävä alueellisia ja paikallisia vaikuttajina, sillä itäsuomalaisista lähes kolmasosa kertoi pyrkineensä vaikuttamaan järjestön tai yhdistysten kautta. Aktiivinen osallistuminen järjestötoimintaan lisääntyy iän myötä, aina 75 ikävuoteen asti, jolloin osallistuminen on jo vähäisempää. Vahvimman panostuksen järjestöosallistumiseen antavat 35–74-vuotiaat sekä työelämässä olevat ja eläkeläiset. Selvästi vähiten järjestöjen ja yhdistysten toiminnassa ovat mukana alle 25-vuotiaat. Opiskelijoilla osallistuminen on valtaosin satunnaista. Selvästi passiivisimmat ovat yksin asuvat työttömät, joista neljäsosa on osallistunut järjestötoimintaan.

Hyviksi koetut osallistumismahdollisuudet järjestöjen ja yhdistysten toimintaan vahvistavat sekä järjestötoimintaan osallistumista että järjestöjen kautta tehtävää vaikuttamistyötä. Järjestötoimintaan osallistuneista suurella osalla osallistumismahdollisuudet ovat hyvät. Passiivisen ryhmän muodostaa ne 13 prosenttia itäsuomalaisista, jotka eivät osallistu ja pidä osallistumista tärkeänä, vaikka mahdollisuudet olisivat hyvät. Tässä ryhmässä on paljon nuoria aikuisia. Toisaalta potentiaalisia osallistujia on paljon eli noin neljäsosa kaikista vastaajista, jotka eivät ole osallistuneet järjestö- ja yhdistystoimintaan, mutta mahdollisuudet ja motivaatio osallis-

tumiselle ovat suuret. Myös tämä ryhmä koostuu usein alle 35-vuotiaista ja kaupunkien asukkaista.

Itäsuomalaisista **lähes viidesosa olisi halukas osallistumaan erityyppiseen toimintaan nykyistä enemmän.** Eniten on halukkuutta osallistua liikunta ja kulttuuriharrastuksiin sekä vapaaehtoistoimintaan. Mitä aktiivisempia osallistujia, sitä kiinnostuneempia he olisivat myös osallistumaan uuteen toimintaan. Erot osallistumishalukkuudessa selittyvät yksilöllisillä tekijöillä. Tuloksissa nousi esille sekä aktiivin ja koulutetun väestönosan että vaikeissa elämäntilanteissa olevien lisäosallistumisen tarpeet. Kiinnostusta osallistumiseen on myös sillä pienellä ryhmällä, joka kokee puutteelliseksi henkisen vireytensä, työ- ja taloustilanteensa, vaikutusmahdollisuutensa sekä luottamuksensa ihmisiin ja politiikkaan. Myös syrjityksi ja ulkopuoliseksi itsensä tuntevat olisivat halukkaita osallistumaan erityyppiseen toimintaan. Synä vaikeassa elämäntilanteessa olevien osallistumattomuuteen voivat olla osallistumisen rakenteiden puuttuminen tai henkilökohtaiset esteet. Keskeiseksi kysymykseksi nouseekin se, miten saadaan luotua osallistumisen rakenteet ja mahdollisuudet niille ihmisille, jotka ovat joko syrjäytyneet tai vaarassa syrjäytyä. Osallistumista saattavat estää puutteellinen avun tai tuen saanti, sillä osallistumisen tarvetta kokevat etenkin ne kotitaloudet, joilla on vaikeuksia saada apua lastenhoitoon, terveydellisiin ongelmiin, taloudellisiin ongelmiin ja mielenterveydellisiin ongelmiin. Useissa tapauksissa kiinnostuneimpia osallistumaan ovat ne, jotka arvioivat omat osallistumismahdollisuutensa kiinnostavaan harrastustoimintaan sekä erityyppisten järjestöjen ja yhdistysten toimintaan huonoksi.

Tehokkaimpia vaikuttamisen tapoja henkilökohtaiset yhteydenotot päättäjiin ja virkamiehiin sekä yleinen aktiivinen osallistuminen erityyppiseen toimintaan

Tehokkaimpina vaikuttamisen tapoina pidetään henkilökohtaisia yhteydenottoja päättäjiin ja virkamiehiin sekä yleistä aktiivista osallistumista erityyppiseen toimintaan, kuten yhdistysten ja seurojen toimintaan sekä kunnan järjestämiin tilaisuuksiin. Lisäksi asioihin katsotaan pystyttävän vaikuttamaan parhaiten keskustelemalla sekä nostamalla ja pitämällä esillä tärkeinä pitämiään asioita. Suorat keskustelut päättäjien kanssa nähdään tehokkaana keinona vaikuttaa.

Henkilökohtaiset yhteydenotot päättäjiin ja virkamiehiin ovat kuitenkin suhteellisen harvinaisia. Itäsuomalaisista 15 prosenttia on antanut suoraan palautetta kunnalle tai kunnan päättäjiille viimeisten kahden vuoden aikana. Palautteet liittyvät suurelta osin kouluun, työhön ja terveydenhuoltoon. Palautteita annetaan eniten maaseutumaisissa ja pienissä, alle 6 000 asukkaan kunnissa. Vastausten mukaan vähiten palautteita annetaan suurissa kaupungeissa ja taajaan asutuissa kunnissa. Asuinalueista aktiivisimmat löytyvät kuntien haja-asutusalueilta ja passiivisimmat lähiöistä. Lisäksi kuntapalautteita antavat herkimmin 45–64-vuotiaat sekä työssä

käyvät lapsiperheet ja työssä käyvät yksinhuoltajataloudet. Palautteita eivät niinkään anna opiskelijat, yksin asuvat työttömät ja yksin asuvat eläkeläiset sekä nuoret aikuiset ja iäkkäimmät.

Henkilökohtaisia yhteyksiä kunnan päättäjiin ja virkamiehiin pidetään tärkeänä, joten kuntalaisilla on oltava hyvät mahdollisuudet viedä asioita eteenpäin ja tulla kuulluksi. Kuntalaisilla tulisi olla tietoa siitä, miten heidän esittämiään asioitaan viedään eteenpäin tai annetaan päättäjille tiedoksi. Kuulluksi tuleminen ja vaikuttamisen vuorovaikutteisuus aktivoi kuntalaisia osallistumaan ja vaikuttamaan. Lähes puolet itäsuomalaisista vastaajista on yrittänyt viedä tärkeäksi kokemiaan asioita eteenpäin. Heistä noin kolmasosalla on ollut suuria vaikeuksia asioiden eteenpäinviemisessä ja kuulluksi tulemisessa. Asioita eteenpäin vieneistä heikoiten kokevat tulleen kuulluksi kaupungeissa ja taajamissa asuvat, naiset, 75 vuotta täyttäneet sekä ne ihmiset, joilla on selviä puutteita eri hyvinvoinnin osa-alueilla. Jos asioihin ei koeta pystyttävän vaikuttamaan se saattaa kasvattaa kokemusta syrjityksi ja ulkopuoliseksi tulemisesta.

Itäsuomalaiset korostivat yllättävän harvoin äänestämisen merkitystä tehokkaana vaikuttamisen keinona. Vaikka äänestämistä ei pidetä kovinkaan tehokkaana vaikuttamiskeinona, koetaan se kuitenkin usein tärkeäksi. **Tärkeänä äänestämistä pitää kolme neljästä kyselyyn vastanneesta.** Kymmenesosa ei näe äänestämällä olevan suurtakaan merkitystä itselle. Keskimäärin vähemmän äänestämistä arvostavat nuoret aikuiset, yksin asuvat työttömät, työelämän ulkopuolella olevat ja ammattikoulun suorittaneet. Heistäkin selvä enemmistö pitää äänestämistä tärkeänä asiana.

Äänestämisen arvostus on suurin iäkkäimmillä, nuorilla opiskelijatalouksilla, korkeasteen koulutuksen hankkineilla, johtavassa asemassa olevilla, ylemmillä virkamiehillä ja maanviljelijöillä. Äänestämistä arvossa pitävät käyvät useammin myös äänestämässä.

Äänestämishalukkuus on selvästi alhaisempaa niillä, jotka eivät luota kunnallispolitiikkaan ja valtakunnalliseen politiikkaan. Myönteisesti politiikkaan suhtautuvat äänestävät useammin kuin ne, jotka suhtautuvat politiikkaan kriittisesti. Lisäksi heikko kiinnittyminen eri aluetasoihin vähentää myös kiinnostusta äänestämiseen. Opiskelijoiden, yksin asuvien työttömien, ammattiasemaltaan työntekijöiden ja alle puoli vuotta työelämässä olleiden äänestysinnostus on keskimäärin vaimeampaa.

Osallistumisen ja vaikuttamisen esteet

Itäsuomalaisten omien arvioiden mukaan, **osallistumista estävät suurelta osin puutteet sekä tiedottamisessa että tarjonnassa.** Osallistumismahdollisuuksien parantamiseksi toivottiin paitsi parempaa tiedottamista erilaisista osallistumismahdollisuuksista ja lisää uusia osallistumisen muotoja lähialueelle, myös toimivampaa joukkoliikennettä sekä edullisia osallistumisen tapoja. Tulot riittävyys osallistumi-

seen on heikoin yksinhuoltajatalouksilla, yksin asuvilla työttömillä ja työttömillä lapsiperheillä. Aikataululliset ongelmat ja kiire estävät osalla osallistumista. Pienelle osalle osallistumattomuuden taustalla on heikko terveydentila.

Itäsuomalaiset toivovat politiikan ja päätöksenteon olevan lähempänä ihmisiä. Vaikka ihmiset itse tekevät lopullisen valinnan osallistumisestaan, niin päättäjillä on vastuu ja myös mahdollisuudet aktivoida kansalaisia vaikuttamaan omiin ja yhteisiin asioihin. Itäsuomalaiset peräpätkin vastuuta päättäjiltä ihmisten osallistumisen herättäjinä. Itäsuomalaiset uskovat kiinnostuksen vaikuttamiseen parantuvan, jos ihmiset kokisivat pystyvänsä vaikuttamaan asioihin. Päätöksentekijöiltä odotetaan kuuntelevan ihmisiä heille tärkeissä asioissa. Tästä syntyy luottamus omiin vaikutusmahdollisuuksiin ja samalla myös kiinnostus vaikuttamiseen lisääntyy. Lisäksi päättäjiltä toivottiin avoimuutta, oikeudenmukaisuutta, rehellisyyttä ja luotettavuutta, minkä nähdään lisäävän kansalaisten kiinnostusta vaikuttamiseen. Osasta vastauksia piirtynyt kuva päättäjistä epärehellisinä ja omaa etuaan tavoittelevina heikentää ihmisten luottamusta päätöksentekoon ja vie samalla kiinnostuksen vaikuttaa asioihin.

Itäsuomalaiset toivovat konkreettista ja kansantajuista tietoa vireillä olevista ajankohtaisista asioista. Asioiden konkretisointi ihmisten arkeen on keino lisätä ihmisten ymmärrystä ja tietoisuutta vaikuttamisen tärkeydestä. Kunnilta toivotaan nopeaa ja parempaa tiedottamista vireillä olevista asioista sekä avoimuutta. Jaettavan tiedon toivotaan olevan objektiivista, konkreettista ja "kansantajuista". Lasten asennekasvatus sekä kotona että koulussa nähdään tärkeänä osallistumisen ja vaikuttamisen vahvistamisessa. Samassa yhteydessä korostettiin usein myös yhteisöllisyyden lisäämistä. Muita keskeisiä osallisuutta aktivoivia keinoja ovat erilaiset kansalaisten osallistumista tukevat kannustukset, keskustelutilaisuudet päättäjien kanssa, ihmisten tasa-arvoinen kohtelu, julkinen keskustelu epäkohdista ja tosiasioista sekä yhteiskunnallisen tilanteen radikaali huonontuminen nykyisestä. Yleisesti suomalaisessa kansalaisvaikuttamisen kulttuurissa ongelmana nähdään keskustelujen ja avoimen vuorovaikutuksen puute.

Kehittämishankkeeseen liittyvän kenttäkierroksen keskusteluissa nousi samansuuntaisia havaintoja kansalaisten vaikuttamista tai osallistumista estävistä tai vaikeuttavista tekijöistä kuin kansalaiskyselyssä. Keskusteluissa nostettiin esille henkilökohtaisissa syissä usein kiire, terveydelliset tekijät ja muut elämän kriisit, rahan puute, välimatkat, matkakustannukset, oma passiivisuus sekä tiedon puute erilaisista vaikutusmahdollisuuksista. Kansalaisten kiinnostusta vaikuttaa asioihin heikentää luottamuksen puute päättäjiä ja päätöksentekijöitä kohtaan sekä tunne kykenemättömyydestä vaikuttaa asioihin.

Itäsuomalaiset toivoivat kunnilta parempaa tiedottamista asioista. Kuntien tiedottaminen on yhä kasvavassa määrin siirtynyt internetiin, joka mahdollistaa nopean ja ajantasaisen tiedon saannin. Itä-Suomen kenttäkierroksessa ja tässä tutkimuksessa nousi esille internetin hyödyllisyys vaikuttamisen välineenä, mutta kääntöpuolena

nousi huoli tiedon liiallisesta siirtymisestä internetiin. Internetissä tiedottaminen asettaa ihmiset eriarvoiseen asemaan. Kyselyyn vastanneista itäsuomalaisista noin kaksi viidestä ei käytä juuri lainkaan internetiä tiedonhaun välineenä. He ovat usein sekä iäkkäitä, että hyvinvoinnin eri osatekijöiden valossa vaikeassa elämäntilanteessa. Kaikki eivät ole edes kiinnostuneita tai koe tarvetta käyttää internetiä. Laajan tavoitettavuuden kannalta sanomalehtien, kuntien tiedotteiden, radion ja kunnan ilmoitustaulujen kautta tehtävää tiedottamista olisi syytä edelleenkin pitää internetin rinnalla.

Sosiaaliin suhteisiin ollaan valtaosin tyytyväisiä - työttömyys ja elämän ongelmat koettelevat sosiaalisia suhteita

Itäsuomalaiset ovat valtaosin tyytyväisiä pari-, perhe-, sukulais- ja ystävyys-suhteisiinsa. Läheisiä ihmissuhteita arvostetaan myös laajasti. **Naapuriavun kulttuuri näyttää** itäsuomessa yhtä **vahvalta** kuin muilla kansalaiskyselyalueilla. Itäsuomalaiset ovat jopa hieman aktiivisempia kyläilemään omalla asuinalueellaan. Itäsuomalaisista suurin osa asuu maaseutumaisissa kunnissa, joissa kyläilykulttuuri on juurtunut syvemmälle.

Nuorilla aikuisilla asuinalueella kyläily, luottamukselliset keskustelut sekä läheisten ihmisten henkilökohtaiset tapaamiset ja yhteydenpidot puhelimen, sähköpostin ja tekstiviestien välityksellä ovat muita ikäryhmiä yleisempiä. He myös arvostavat sosiaalisia lähisuhteitaan muita ikäryhmiä enemmän. Sähköposti ja tekstiviestit ovat merkittäviä täydentäviä sosiaalisen kanssakäymisen välineitä. Ne eivät näytä korvanneen ihmisten välisiä tapaamisia ja kohtaamisia, vaan molempia yhteydenpidon muotoja käytetään valtaosin rinnakkain. Itäsuomalaisista noin kuudesosa ei käytä lainkaan sähköpostia tai tekstiviestejä sosiaalisessa yhteydenpidossa. Heistä valtaosa on iäkkäitä.

Joukossa on kuitenkin pieni osa niitä, jotka kokevat sosiaaliset suhteet heikoiksi. Perhe-, sukulais- ja ystävyys-suhteissa ilmenee puutteita noin neljästä kuuteen prosentilla vastanneista. Itä-Suomessa työttömyydellä on yhteys lisääntyneisiin parisuhdeongelmiin. Työttömissä lapsiperheissä parisuhteen tilanne on keskimäärin kriittisempi, sillä heistä peräti viidesosa kertoi syvistä parisuhdeongelmista.

Luottamus ihmisiin on yhtäläillä **merkittävä tekijä sosiaalisten suhteiden rakentumisessa**. Vahvasta tai melko vahvasta luottamuksesta ihmisiin kertoi runsas kolme neljäsosaa ja heikosta lähes kymmenesosa vastaajista.

Kotitaloustyypeittäin tarkasteltuna tyytyväisimpiä sosiaaliin suhteisiinsa ovat työssä käyvät aikuistaloudet ja työssä käyvät lapsiperheet. Heikoimmat arviot antavat yksin asuvat työttömät, mutta myös yksinasuvat eläkeläiset, työttömät lapsiperheet ja kotona eri syistä olevat yksinhuoltajat kertovat keskimäärin useammin sosiaalisissa suhteissa ilmenevistä pulmista. Naiset arvioivat suhteet perheeseen, ystäviin ja sukulaisiin miehiä myönteisemmin. Ikäryhmistä 18–44-vuotiaat ovat tyytyväi-

simpiä perhe- ja ystävyys-suhteisiinsa. Nuorilla heikosti toimivat sosiaaliset suhteet kytkeytyvät vahvemmin muihin elämän ongelmiin. Nuorten aikuisten tilanteen tekee vaikeaksi sekin seikka, että he arvostavat sosiaalisia lähiverkostoja omassa elämässään selvästi muita ikäryhmiä enemmän, mikä asettaa nuorille suurempia odotuksia sosiaalisesta aktiivisuudesta.

Sosiaaliset lähisuhteet toimivat selvästi paremmin niillä, jotka pitävät niitä suurensa arvossa. Vastanneista yli puolella sosiaaliset suhteet toimivat omiin henkilökohtaisiin odotuksiin nähden hyvin. Vastanneista 38 prosentilla sosiaaliset suhteet toimivat puolestaan heikosti suhteessa henkilökohtaisiin odotuksiin sosiaalisista suhteista. **Selvästi ongelmallisin tilanne on yksinhuoltajilla, yksin asuvilla työttömillä ja yksin asuvilla työllisillä.** Myös yksin asuvissa eläkeläisissä, opiskelijoissa ja työttömissä lapsiperheissä on paljon niitä, jotka toivoisivat parannusta sosiaalisiin suhteisiinsa. Eri ikäryhmistä **eniten tyytymättömyyttä lähisuhteisiin niiden odotuksiin nähden on alle 25-vuotiailla miehillä**, joista 47 prosentilla on selviä ongelmia. 75 vuotta täyttäneet puolestaan ovat usein tyytyneet ja tottuneet heikentyneeseen tilanteeseensa sosiaalisissa suhteissa, joten he eivät koe tilannettaan erityisen vaikeaksi.

Luottamukselliset keskustelut läheisten kanssa ovat tämän tutkimuksen mukaan tärkeitä ihmisten hyvinvoinnin kannalta. Vastanneista hieman runsaat puolet kertoivat keskustelevänsä vähintään kuukausittain luottamuksellisesti omista asioistaan läheistensä kanssa. Vastaavasti noin 40 prosenttia käy keskusteluja satunnaisesti ja kymmenesosa ei koskaan.

Joka seitsemäs kärsii yksinäisyydestä jatkuvasti tai melko usein

Itäsuomalaisista yli puolet on tuntenut viime aikoina yksinäisyyttä: noin joka seitsemäs on kärsinyt yksinäisyydestä jatkuvasti tai melko usein. Yksinäisyyden kokeminen kytkeytyy usein yksin asumiseen, mutta ei selity sillä täysin. Tyytyväisyys oman elämän eri osa-alueisiin kytkeytyy vahvasti yksinäisyyden kokemukseen. Yksinäisyyttä esiintyy usein silloin, kun sosiaaliset suhteet koetaan puutteellisina. Yksinäisyyden tunne kytkeytyy vahvasti heikkoon luottamukseen omasta tulevaisuudesta sekä puutteellisiin vaikutusmahdollisuuksiin omaan hyvinvointiin ja elämään. **Kokonaisterveydentilan ja koetun elämänhallinnan heikentyessä yksinäisyyden kokemus vahvistuu.** Henkinen vireys ja mieliala ovat fyysistä terveyttä vahvemmin yhteydessä yksinäisyyden kokemukseen.

Vastanneista 75 vuotta täyttäneistä puolet asuu yksin, joten tässä ikäryhmässä myös yksinäisyyttä koetaan laajasti. Toisaalta yksin asuvat iäkkäät ovat usein osittain sopeutuneet elämäntilanteeseensa. 75 vuotta täyttäneistä yksin asuvista puolet on kokenut viime aikoina toisinaan ja runsas neljäsosa lähes jatkuvasti yksinäisyyttä.

Huomionarvoista on se, että **alle 25-vuotiaat ja 45–64-vuotiaat yksin asuvat kokevat muita ikäryhmiä useammin yksinäisyyden tilan jatkuvampana.** Nuoril-

la aikuisilla tämän taustalla saattaa olla itsenäistymisen myötä vanhempien luota poismuutto ja jopa uuteen kotikuntaan muutto opiskelujen tai töiden vuoksi. Sosiaalinen kiinnittyneisyys uuteen asuinpaikkaan voi olla vielä heikkoa. Lisäksi totuttautuminen yksin asumiseen voi viedä aikaa. Keski-ikäiset puolestaan ovat saattaneet kokea suuren muutoksen elämässään lasten kotoa muuton tai avioeron vuoksi.

Yksin asuvat kokevat keskimäärin enemmän yksinäisyyttä lähiöissä ja haja-asutusalueilla sekä maaseututyypeistä ydinmaaseudulla. Lapsiperheissä yksinäisyys on usein jatkuvaa lähiöissä. Lähiöissä sosiaalisten kontaktien luominen saattaa olla vaikeampaa. Lisäksi lähiöissä sekä tulo- että lähtömuutto on voimakasta, millä on selvä yhteys heikkoon sosiaaliseen kiinnittymiseen ja sosiaalisten suhteiden rakentamiseen.

PALVELUT JA AVUN TARPEET

Palvelujen saavutettavuus ja kulkuyhteyksien parantaminen haasteena

Toimivat kulkuyhteydet työhön, opiskeluun, palveluihin, vapaa-ajan harrastuksiin sekä sosiaalisten suhteiden ylläpitoon ovat merkittävä hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Itä-Suomessa pitkät välimatkat ja harvaan asutut seudut tuovat omat erityishaasteensa joukkoliikenteelle. Yli puolet itäsuomalaisista pitää hyviä linja-autoyhteyksiä tärkeinä tai erittäin tärkeinä ja vain neljäsosalle niiden merkitys on vähäinen. Lähes kolme neljäsosaa autottomia kotitalouksia edustavista vastaajista arvioi linja-autoyhteydet tärkeiksi, mutta myös omaa autoa käyttäviin kotitalouksiin kuuluvista yli puolet pitää hyviä linja-autoyhteyksiä tärkeinä tai erittäin tärkeinä.

Osa itäsuomalaisista kokee olevansa liian syrjässä palveluista ja toiminnoista. Viidesosalla matka terveyskeskukseen on pidempi kuin mitä he toivoisivat ja lähes yhtä suuri osa pitää etäisyyttä lasten harrastuspaikkoihin liian suurena. Vajaan viidenneksen mielestä nykyinen matka työhön sekä omiin harrastuksiin on liian pitkä. Muihin kohteisiin etäisyyden liian suureksi arvioivia on 13–17 prosenttia vastaajista.

Noin puolet (48%) itäsuomalaisista arvioi asuinalueensa tai -kuntansa nykyisissä liikenneyhteyksissä tai kulkumahdollisuuksissa olevan puutteita. Niiden puutteita ovat todenneet etenkin haja-asutusalueiden asukkaat. Hankalaksi kulkuyhteytensä kokevia on muita yleisemmin yli 74-vuotiaissa, haja-asutusalueilla asuvissa sekä hyvinvointinsa, fyysisen terveytensä ja henkisen vireytensä heikoksi arvioivissa.

Osassa palveluja palvelujen paremman saatavuuden ja saavutettavuuden varmistamiseksi palvelujen käyttö on mahdollista internetin välityksellä. **Viidesosa itäsuomalaisista ei käytä internet-pohjaisia palveluja eikä ole niiden käyttämisestä kiinnostunut.** Palvelutarjonnan ja tiedotukseen siirtäminen yksipuolisesti

tietoverkkoihin uhkaa syrjäyttää osan väestöstä palveluiden ulkopuolelle. Internetin käyttö on vielä varsin vähäistä muutenkin ratkaistakseen palvelutarjonnan ongelmia lukuun ottamatta pankkipalveluja. Esimerkiksi ajanvarauksia vastaanotoille internetin kautta tekee säännöllisesti vain noin kolme prosenttia ja sosiaali- ja terveyspalveluja koskevia hakuja kaksi prosenttia vastaajista. Vaikka vastaanottoaikojen varauksia sekä sosiaali- ja terveyspalvelujen hakuja internetissä tekeviä on suhteellisen vähän, niistä kiinnostuneita on kuitenkin suhteellisen paljon. Yli kymmenesosalla internetin merkitystä korostavista tulot riittävät huonosti tietokoneeseen ja internetiin. Etenkin tätä ryhmää ajatellen maksuttomat ja/tai edulliset mahdollisuudet päästä internetiin esimerkiksi kirjastoissa asiakaskäyttöön varatuilla laitteilla ovat tärkeitä.

Avuntarpeet kasautuvat

Eniten avun tarvetta on ollut terveydellisissä ongelmissa, jossa avun tarvetta on ollut puolella kotitalouksia. Terveydellisiin ongelmiin koetaan runsaasti avun tarvetta kaikissa ikäryhmissä, mutta etenkin 75 vuotta täyttäneiden joukossa. **Toiseksi eniten** eli neljäsosalla kotitalouksista on avun tarvetta **taloudellisiin ongelmiin**. Taloudellisiin ongelmiin kokevat eniten avun tarvetta nuoret aikuiset. Yhtä suuri osa kertoi avun tarpeesta päivittäisasiointiin. Noin viidesosalla on avun tarvetta kulkumahdollisuuksissa harrastuksiin sekä kodinhoitoon. Kotitalouksista runsas viidennes on tarvinnut apua työpaikan saannissa. Lastenhoitoon liittyvää avun tarvetta on 13 prosentilla kotitalouksia. Alle kouluikäisten lasten perheissä lastenhoitoapua tarvitsee lähes kaikki (94%) ja 7-13-vuotiaitten lasten perheistäkin kaksi kolmasosaa. Kotitalouksista kymmenesosalla on tarve saada apua omaisten hoitamiseen. Mielenterveydellisiin ongelmiin on ollut avun tarvetta 12 prosentilla kotitalouksia. Alkoholi-ongelmiin apua on hakenut neljä prosenttia kotitalouksista.

Kasautunutta eli useampaa erilaista tuen tarvetta on keskimäärin useammin yksin asuvilla ja lapsiperheillä. Kotitaloustyypeistä useammasta erityyppisestä avun ja tuen tarpeesta kertoivat etenkin yksin asuvien työttömien, työttömien lapsiperheiden ja kotona olevien yksinhuoltajien kotitaloudet. Yksin asuvat työlliset ovat kokeneet avun tarvetta eniten terveydellisiin ongelmiin. Yksin asuvilla työttömillä avun tarvetta on runsaasti lähes kaikkiin kysytyihin avun ja tuen muotoihin, mutta etenkin taloudellisiin ongelmiin, mielenterveydellisiin ongelmiin, terveydellisiin ongelmiin, työpaikan saantiin ja alkoholi-ongelmiin. Myös yksin asuvilla eläkeläisillä avun tarvetta ilmenee runsaasti. Yksin asuvat eläkeläiset tarvitsevat apua etenkin kodinhoitoon, terveydellisiin ongelmiin sekä kulkumahdollisuuksissa päivittäisasiointiin ja harrastuksiin.

Osa kotitalouksista on kokenut erittäin vaikeita elämäntilanteita, mutta eivät ole kokeneet tarpeelliseksi turvautua ulkopuoliseen apuun. Erityisen harvoin ulkopuolista apua on haettu huumeongelmiin ja alkoholi-ongelmiin. Alkoholi-ongelmista

kärsivistä kotitalouksista 80 prosenttia ei ole kokenut tarvetta hakea apua tilanteeseensa. Jonkinasteisista tuen tarpeista alkoholiongelmiin kertoi noin viidesosa niistä kotitalouksista, joita tilanne koskettaa. Myöskään kodinhoitoon, kulkumahdollisuuksiin sekä mielenterveydellisiin ja taloudellisiin ongelmiin ei haeta herkästi ulkopuolista apua. Monissa kotitalouksissa uskotaan, että asiat saadaan ratkaistua perheen sisällä. Toisaalta tilanteita ei saateta pitää vielä niin vaikeina tai asia on arkipäiväistynyt, jotta ulkopuoliseen apuun turvauduttaisiin. Kotitalouksilla saattaa olla myös suuri kynnys hakea ulkopuolista apua tai myöntää avun tarve. Kynnystä voi entisestäänkin lisätä pessimismi avun saannin mahdollisuuksista. Yhtäältä avun ulkopuolelle saatetaan jäädä siitä syystä, etteivät ihmiset osaa hakeutua palvelujen ja avun piiriin.

Avun ja tuen muodoista selvästi **vaikeimpana avun ja tuen saanti koetaan työpaikan saannissa**. Työpaikan haussa apua tarvitsevista lähes yhdeksän kymmenestä on kokenut jonkinasteisia vaikeuksia saada tarvittavaa tukea. **Toiseksi hankalinta** on avun saaminen **taloudelliseen ahdinkoon sekä omaisten hoitamiseen**, joihin avun saannin kokee vähintään hieman vaikeaksi kaksi kolmasosaa avun tarpeessa olevista. Runsaalla puolella on vaikeuksia saada tarvittavaa apua alkoholiongelmiin, mielenterveydellisiin ongelmiin ja lastenhoitoon.

Julkisilla sosiaali- ja terveystalvueluilla vahva kannatus, mutta palvelutarpeet ja tarjonta eivät aina kohtaa

Valtaosa itäsuomalaisista on tyytyväisiä oman kuntansa julkisiin sosiaalipalveluihin. Julkisiin sosiaalipalveluihin ja terveystalvueluihin oltiin lähes yhtä tyytyväisiä. Sekä julkisia sosiaalipalveluja että terveystalvueluja pitää hyvinä tai melko hyvinä noin kaksi kolmasosaa itäsuomalaisista. Itäsuomalaisten yleisarviot julkisista sosiaalipalveluista vastaavat pitkälti aiempien kansalaiskyselyjen arvioita. Sen sijaan itäsuomalaiset ilmaisivat tyytymättömyyttään terveystalvueluihin selvästi muita alueita useammin.

Kunnallisiin sosiaali- ja terveystalvueluihin tyytyväisimpiä ovat pohjoissavolaiset ja tyytymättömiimpiä pohjoiskarjalaiset. Hieman keskimäärästä enemmän tyytymättömyyden ilmaisuja sosiaali- ja terveystalvueluihin ilmenee maaseutumaisissa ja taajaan asutuissa kunnissa sekä 10 000 – 19 999 asukkaan kunnissa. Lisäksi kaupungeissa sekä kaupunkien keskusta-alueilla ja lähiöissä asuvat ovat keskimäärin tyytyväisempiä kuntansa terveystalvueluihin. Vastaavasti maaseutumaisien ja taajaan asuttujen kuntien sekä taajama- ja haja-asutusalueiden asukkaiden näkemykset terveystalvueluista ovat keskimäärin kriittisemmät. Kulkumahdollisuutensa julkisiin palveluihin heikoiksi arvioineet arvioivat myös julkisia sosiaalipalveluja kriittisemmin.

Myönteiset arviot omasta terveydentilasta, kokonaishyvinvoinnista, sosiaalisista suhteista ja asumisesta ovat yhtäläillä yhteydessä tyytyväisyyteen kunnan sosiaali-

ja terveyspalveluihin. Vastaavasti tyytymättömyys oman elämän eri puoliin vahvistaa myös tyytymättömyyttä palveluihin. Vahvimmin myönteisiin sosiaalipalvelu-arvioihin on yhteydessä vahvaksi koettu luottamus yhteiskuntaa kohtaan, johon yhdistyy myös vaikutusmahdollisuudet.

Tyytymättömiä kuntansa sosiaalipalveluihin ovat työttömät, joista runsaalla viidesosalla asenne sosiaalipalveluita kohtaan oli kriittinen ja puolella myönteinen. Työttömien tyytymättömyys saattaa kytkeytyä sosiaalitoimen erityispalvelujen suurempaan tarpeeseen ja niiden saatavuuteen. Myös yrittäjien asenteet sosiaalipalveluja kohtaan ovat keskimäärin kriittisimmät. Muissa työelämätilanteissa arviot olivat selvästi yhteneväisemmät. Johtavassa ammatillisessa asemassa olevien, yrittäjien ja työttömien arviot terveyspalveluista ovat keskimääräistä kriittisemmät. Viimeisten kahden vuoden aikana sosiaalipalveluja käyttäneet tai niitä tarvitsevat suhtautuvat palveluja käyttämättömiä kriittisemmin sosiaalipalveluihin. Sen sijaan terveyspalvelujen käytöllä ei ole yhteyttä tyytyväisyysarvioihin, mihin syynä on niiden yleisempi käyttö väestössä.

Itäsuomalaiset arvostavat hyvin toimivia julkisia sosiaali- ja terveyspalveluja. Itäsuomalaisista 80 prosenttia pitää hyviä julkisia sosiaalipalveluja erittäin tärkeinä tai tärkeinä ja seitsemän prosenttia ei juuri lainkaan tärkeinä. Hyvin toimivien julkisten sosiaalipalvelujen arvostus on laajaa eri väestöryhmissä ja elämäntilanteissa olevilla. Sosiaalipalvelujen käyttäjät ja käyttämättömät pitävät yhtä tärkeinä hyvin toimivia julkisia sosiaalipalveluja. Vastaavasti yksityisiä sosiaalipalveluja arvostaa runsas puolet ja ei lainkaan tai vain vähän viidesosa itäsuomalaisista. Tilanne näyttää samankaltaiselta myös terveyspalveluissa.

Yksityisten terveyspalvelujen arvostus on yleisempää niiden ihmisten joukossa, jotka ovat kaikin puolin tyytyväisiä omaan elämäntilanteeseensa kuten terveydentilaansa ja taloudelliseen tilanteeseensa. Yksityiset terveyspalvelut arvotetaan hieman tärkeämmäksi kuin vastaavat sosiaalipalvelut. Syynä siihen ovat terveyspalvelujen laajempi käyttö sekä niiden välitön yhteys fyysisen terveyden tukemisessa. Yksityisten terveyspalvelujen arvostus on yleisempää niiden ihmisten joukossa, jotka ovat kaikin puolin tyytyväisiä omaan elämäntilanteeseensa kuten terveydentilaansa ja taloudelliseen tilanteeseensa.

Julkisten sosiaali- ja terveyspalvelujen arvostus on laajempaa kuin niihin tyytyväisyys. Vastanneista 69 prosenttia arvioi julkisten terveyspalvelujen merkityksen omassa elämässä korkeammaksi kuin tyytyväisyyden niihin. Sosiaalipalveluja tärkeänä pitää 80 prosenttia, mutta niihin tyytyväisiä on 61 prosenttia. Vastanneista 58 prosenttia arvioi sosiaalipalvelujen merkityksen suuremmaksi kuin niihin tyytyväisyyden.

Sosiaalipalveluista selvästi parhaiten kotitalouksien tarpeisiin vastaavat lasten päivähoitopalvelut, joihin lapsilla on subjektiivinen oikeus. Lähes **yhteneväiset arviot saivat vanhusten palvelut, psykologipalvelut, vammaispalvelut ja sosiaalityön palvelut:** tyytyväisiä on noin puolet ja tyytymättömiä noin 30

prosenttia. Kotitaloudet ovat useammin **tyytymättömiä** kuin tyytyväisiä **sosiaaliamiehen palveluihin, lasten kotihoidon tukeen sekä päihdehuollon palveluihin**, joihin tyytymättömiä on lähes puolet kotitalouksista. Lisäksi toimeentulotukiasiat herättävät tyytymättömyyttä 40 prosentissa toimeentulotukea saaneista tai tarvitsevista kotitalouksista. Tyytymättömyys sosiaaliamiehen palveluihin kytkeytyy osin palvelun saatavuuteen ja saavutettavuuteen. Lasten kotihoidon tukeen ja toimeentulotukeen kohdistuva kritiikki puolestaan liittyy näiden tukien liian alhaiseen tasoon. Yleisesti päihdepalvelujen tilannetta varjostaa niiden heikko saatavuus, mikä nousee esille myös avun saannin vaikeuksissa alkoholiongelmiin. Päihdehuollon palvelut vastaavat heikoimmin alle 45-vuotiaiden vastaajien kotitalouksien palvelutarpeisiin. Niiden tarve on suurin etenkin yksin asuvien työttömillä, jotka kokevat päihdepalvelujen tarpeisiin vastaavuuden myös heikoimmaksi.

Kaikissa tarkasteltavissa terveyspalveluissa arviot ovat useimmin myönteisiä kuin kielteisiä. **Terveyspalveluista parhaiten kotitalouksien tarpeisiin vastaavat perhesuunnittelu-, äitiys- ja lastenneuvolatoiminta, työterveyshuolto, erikoislääkäripalvelut, sairaanhoitajan ja terveydenhoitajan vastaanottotoiminta sekä koulu- ja opiskelijaterveydenhuolto.** Myös terveyskeskuksen yleislääkäripalvelut ja fysioterapian palvelut koetaan vastaavan varsin hyvin kotitalouksia palvelutarpeisiin. Terveyspalvelut eivät kuitenkaan saa kaikilta vastaajilta varauksetonta kiitosta. **Heikoiten tarpeisiin vastaavat potilasiamiehen palvelut, pitkäaikaissairaanhoito terveyskeskusten vuodeosastolla, mielenterveyspalvelut, sairaanhoidon jälkeinen kuntoutus sekä lasten ja nuorten psykiatriset palvelut.**

Muissa tarkasteltavissa hyvinvointia tukevissa palveluissa tarvestaavuus arvioidaan myönteisimmin apteekkipalveluissa ja kirjastopalveluissa, joihin tyytyväisten osuus on noin 90 prosenttia näitä palveluja tarvitsevista kotitalouksista. Lähes 80 prosenttia ilmaisi tyytyväisyytensä myös lukioon, postipalveluihin, kansalais- ja työväenopistoihin sekä liikuntapalveluihin. Tarvestaavuus arvioitiin useammin **kielteisesti** kuin myönteisesti **työvoimatoimistojen työnvälityksessä sekä kuntien talous- ja velkaneuvonnassa.** Näiden lisäksi kielteinen palaute kohdistui usein **työvoimatoimistojen koulutus ja kurssitoimintaan, oikeusapuun sekä Kelan maksamaan kuntoutukseen**, joihin tyytymättömiä on runsas kolmasosa.

Suurimpana ongelmana palvelujen ja avun saannissa ovat yleensä pitkät jonot palveluihin, joista kertoi 40 prosenttia kyselyyn vastanneista kotitalouksista. Terveidenhuollon palvelujen saanti koetaan viivästyvän pitkien jonotusajkojen vuoksi. Yksittäisistä terveydenhuollon palveluista esille nostettiin pitkät odotusajat hammashoitoon. Terveyspalvelujen saantia on vaikeuttanut lääkärivaje, päivystyksen puuttuminen, puutteet terveyden edistämässä, palvelun hitaus ja ajanvarauksessa esiintyneet ongelma.

Toiseksi yleisin perustelu palvelun ja avun saannin vaikeuteen on taloudellinen tilanne, josta mainitsi kuudesosa vastanneista. Suurin osa vastauksista liittyy sosiaalietuuksien kuten asumistuen, opintotuen, työttömyysturvan ja toimeentulotuen epäämiseen. Usein taustalla on tiettyjen tulorajojen ylittyminen sosiaalitukien myöntämiseksi. Vastanneista runsas kymmenesosa kertoi palvelujen sijaitsevan *liian kaukana* omasta asuinpaikastaan, mistä johtuen apua on ollut vaikea saada. Ongelmalliseksi koetaan etenkin terveyspalvelujen kaukaisen sijainnin. Kaupallisten palvelujen, kuten kauppojen, postin, pankin, erikoisliikkeiden ja apteekin palvelujen saanti, tuottaa osalle selviä ongelmia. *Palvelujen epäämisestä* kertoi kymmenesosa kyselyyn vastanneista kotitalouksista. Useimmin on jääty ilman terveyskeskuspalveluja, hammaslääkäripalveluja, kuntoutuspalveluja ja erikoislääkäriä, vaikka niihin on koettu tarvetta. Lisäksi on evätty kuljetuspalveluja, Kelan tukia, fysioterapian palveluja ja sosiaalitoimen palveluja.

Päättäjille lähetetyissä terveisissä useat vastaajat nostivat huolen syrjäseutujen palveluista. Huoli liittyy kuntien suunnitelmiin palveluiden järjestämisestä kunta- ja palvelurakennemuutoksessa. Syrjäseutujen asukkaat esittivät toiveen lähipalvelujen ja peruspalvelujen säilymisestä oman kunnan alueella.

Itäsuomalaisilta kysyttiin sosiaali- ja terveyspalvelujen tapaan tyytyväisyyttä asuinalueen kaupallisiin palveluihin, joilla tarkoitetaan lähinnä kauppia. Tyytyväisyys kaupallisiin palveluihin kytkeytyy vahvimmin asuinalueen sijaintiin. Kaupunkimaisissa kunnissa ja keskusta-alueilla asuvat ovat luonnollisesti tyytyväisempiä kaupallisiin palveluihin haja-asutusalueella ja harvaan asutuilla alueilla asuviin verrattuna. Asuinalueen syrjäinen sijainti yhdistettynä autottomuuteen ja huonoihin kulkumahdollisuuksiin heikentää entisestään arvioita kaupallisista palveluista.

Hyvinvointi rakentuu omalle ja lähiyhteisön vastuulle sekä toimiville palveluille

Ihmiset näkevät oman vastuun hyvinvoinnistaan keskeisimpänä tekijänä hyvinvoinnin rakentumisessa. Oma vastuuta hyvinvoinnistaan pitää tärkeänä tai melko tärkeänä 96 prosenttia vastaajista. Toiseksi keskeisin merkitys hyvinvoinnin toteutumisessa on perheellä, sukulaisilla ja ystävillä, joita tärkeinä oman hyvinvoinnin kannalta pitää 92 prosenttia vastaajista. Kolmanneksi tärkeimpänä tahona hyvinvoinnin suhteen pidetään julkisia terveyspalveluja, jotka ovat tärkeitä tai melko tärkeitä 82 prosentille vastaajista. Myös julkisten sosiaalipalveluiden merkitys on tärkeä valtaosalle itäsuomalaisista. Niitä tärkeänä pitää oman hyvinvointinsa kannalta 69 prosenttia vastaajista. Julkisten terveyspalvelujen korostuneempi merkitys on luonnollista, ajatellen palvelujen käytön laajuutta. Vähäiseksi julkisten terveyspalvelujen merkityksen arvioi seitsemän prosenttia ja julkisten sosiaalipalvelujen kuudesosa vastaajista.

Sosiaalisten lähiverkostojen toimivuus on usein edellytys sille, että *perhe, ystävät ja sukulaiset* voivat toimia keskeisenä tukirakenteena hyvinvoinnissa. Perhe, ystävät ja sukulaiset koetaan tärkeinä hyvinvoinnin tukijoina etenkin yksinhuoltajatalouksissa sekä niissä lapsiperheissä, joissa yhdistyy työssäkäynti sekä opiskelu tai lasten hoito. Naiset kokevat eri tahojen, erityisesti perheen, sukulaisten ja ystävien, roolin oman hyvinvoinnin kannalta selvästi miehiä tärkeämpänä.

Vaikka *omaa vastuuta ja läheisten merkitystä* hyvinvoinnin rakentumisessa on korostettu laajasti eri väestöryhmissä, niiden merkitys korostuu etenkin hyvinvointinsa ja elämänhallintansa myönteisesti arvioineilla. *Omaa vastuuta hyvinvoinnista* korostavat eniten korkea-asteen koulutuksen hankkineet, 25–44-vuotiaat, hyvän työllisyys- ja taloustilanteen omaavat. Iän ja toimintakyvyn heikkenemisen myötä oman vastuun painoarvo vähenee. Heikko fyysinen terveydentila vahvistaa julkisten terveyspalvelujen merkitystä. Julkisten sosiaalipalvelujen painoarvo kasvaa niiden joukossa, joilla on sekä fyysisiä että psyykkisiä ongelmia.

Heikoksi elämäntilanteensa arvioivilla oman vastuun ja läheisten rinnalla korostuu erityisesti sosiaalipalvelut ja osin myös terveyspalvelut. *Julkisten sosiaalipalvelujen* koetaan tukevan etenkin työttömien, eläkeläisten, opiskelijoiden, maataloustuottajien sekä ammattiasemaltaan työntekijöiden hyvinvointia. Parhaimmaksi *julkisten terveyspalvelujen* tuen koetaan perheellisten, eläkeläisten, maataloustuottajien, työntekijöiden, lyhyen aikaa työelämässä olleiden, työttömien aikuistalouksien ja iäkkäimpien joukossa. Huomionarvioista on se, että yksin asuvat työttömät eivät painottaneet terveyspalvelujen merkitystä, vaikka heillä on erityisen paljon terveydellisiä ongelmia. Julkilausutuissa tavoitteissa on esitetty julkisten terveyspalvelujen roolin vahvistamista työttömien terveystarkastuksissa. Käytännössä työttömien terveystarkastuksia tehdään terveydenhuollossa vielä riittämättömästi. Vastaavasti vakaassa ja hyvässä ammatillisessa asemassa olevat eivät näe julkisten terveyspalvelujen merkitystä yhtä suurena kuin muut, mikä johtuu työterveyshuollon palvelujen käytöstä julkisten terveyspalvelujen sijasta.

Julkisilla sosiaali- ja terveyspalveluilla on suuri merkitys niille, joilla on useita erilaisia avun tarpeita. Mitä useampia erilaisia avun tarpeita, sitä vankemmin oma hyvinvointi koetaan rakentuvan julkisten sosiaali- ja terveyspalvelujen varaan. Samanaikaisesti kokemus omasta vastuusta ja kyvystään huolehtia itsestään vähenee. Läheisten rooli hyvinvoinnin tukemisessa ei vastaavasti korostu niissä tilanteissa kun elämää koskettavat erilaiset ongelmat. **Omien voimavarojen hiipuess**a vaikeiden elämäntilanteiden keskellä, **julkisilla sosiaali- ja terveyspalveluilla näyttää olevan erityisen tärkeä merkitys hyvinvoinnin tukemisessa.** Ne ihmiset, jotka kokevat kykynsä huolehtia itsestään puutteelliseksi, kokevat selvästi useammin läheisten ja julkisten sosiaalipalvelujen merkityksen tärkeänä.

TYÖ JA TOIMEENTULO ITÄ-SUOMESSA

Heikot työllistymismahdollisuudet huolenaiheena

Alle 65-vuotiaasta aikuisväestöstä (pl. opiskelijat) **runsas puolet pitää työllisyyslannettaan hyvänä**, kun taas joka kymmenennellä on siinä selviä ongelmia. Heikommaksi työllisyytensä kokevat vain perusasteen koulutuksen saaneet, nuoret aikuiset, yksinasuvat, työttömyysjaksoja kokeneet, osa-aikatyössä olevat sekä suhteellisen pitkään lapsia tai omaista kotona hoitaneet.

Itäsuomalaiset **viihtyvät työssään keskimäärin varsin hyvin**: kolme neljästä on työhönsä vähintäänkin melko tyytyväinen, kun taas heikosti viihtyviä on noin kymmenesosa. Erityisen hyvin työssään viihtyvät yrittäjät. Heikko viihtyminen työssä liittyy keskimääräistä useammin nuoriin aikuisiin, yksinasuviin, matalaan koulutustasoon, tulojen heikkoon riittävyteen, työttömyysjaksoihin ja osa-aikaisiin työsuhteisiin.

Ongelmallisimpana Itä-Suomessa koetaan **mahdollisuudet vaihtaa työpaikkaa**: 42 prosenttia pitää sitä vaikeana tai melko vaikeana; 36 prosenttia arvioi mahdollisuutensa uuteen työpaikkaan hyväksi. Pohjois-Karjalassa työpaikan vaihtomahdollisuudet koetaan muita maakuntia tuntuvasti heikommiksi. Vaikeuksia kokevat erityisesti 55 vuotta täyttäneet, mutta jo 45 ikävuoden jälkeen työpaikanvaihtomahdollisuuksien koetaan vähenevän selvästi. Pitkittänyt työttömyys vähentää vielä selkeämmin itäsuomalaisten luottamusta löytää uusi työpaikka. Vakaa työsuhde, korkea koulutustaso ja ammatillinen asema sekä lapsiperheisyys parantavat itäsuomalaisten mukaan työpaikan vaihtomahdollisuuksia. Myös miehet arvioivat naisia myönteisemmin mahdollisuutensa vaihtaa työpaikkaa.

Koulutuksen myötä työllistymismahdollisuudet paranevat. Mitä korkeampi tutkinto on hankittu ja mitä myönteisemmin oma koulutus arvioidaan, sitä parempi on työllisyystilanne, työssä viihtyminen ja mahdollisuudet vaihtaa työpaikkaa. Kuitenkin Itä-Suomessa myös korkeasti koulutetuilla on varsin usein vaikeuksia vaihtaa työpaikkaa.

Kokonaisuutena omaa työllisyystilannettaan, työssä viihtymistään ja työpaikan vaihtomahdollisuuksiaan pitää huonona tai melko huonona 12 prosenttia alle 65-vuotiaista itäsuomalaisista. Tyytyväisiä on 63 prosenttia ja neljännes pitää tilannettaan kohtalaisena. Työtilanne on tyydyttävien 25-44-vuotiailla, lapsiperheillä sekä vakinaisessa ja kokopäiväisessä työsuhteessa olevilla. Jopa työttömyyttä kohdanneet lapsiperheet pitävät työtilannettaan parempana kuin vastaavassa tilanteessa elävät aikuis-taloudet. Erityisen heikko tilanne on yksinasuvilla työttömillä. Työtilanne arvioidaan yllättävän myönteisesti myös niissä lapsiperheissä ja aikuistalouksissa, joissa on yksi työssä käyvä vanhempi.

Kokemus omasta työtilanteesta kohenee pidemmän koulutuksen ja korkeamman ammattiaseman myötä. Puutteet työtilanteesta keskittyvät siten erityisesti alle 25-vuotiaisiin, perusasteen koulutuksen suorittaneisiin sekä työttömyyttä kohdanneisiin.

Nuorten, alle 25-vuotiaiden naisten työtilanne on selvästi muun ikäisiä naisia ja erityisesti miehiä heikompi. Kolmannes alle 25-vuotiaista naisista on työtilanteeseensa tyytymätön, samanikäisistä miehistä vain joka kuudes. Kuitenkin kaikenikäiset naiset arvioivat koulutuksensa myönteisemmin kuin työtilanteensa. Miehet puolestaan pitävät työtilannettaan parempana kuin koulutustaan. Sukupuolten väliset erot työtilanteessa kääntyvät keski-ikässä: alle 45-vuotiaat naiset kokevat työtilanteensa selvästi samanikäisiä miehiä huonommaksi, mutta tätä vanhemmat naiset ovat puolestaan miehiä tyytyväisempiä työtilanteeseensa.

Naisten keskimääräistä paremmasta koulutuksesta huolimatta miehet sijoittuvat korkeampiin ammatillisiin asemiin. Yliopisto-, ammattikorkeakoulu- tai opistotasoinen tutkinto on johtanut miehet selvästi naisia useammin johtavaan asemaan tai yleemmäksi toimihenkilöksi. Tuloksista on myös havaittavissa, että miehet ovat ryhtyneet naisia rohkeammin yrittäjiksi erityisesti vähäisellä tutkintoon tähtäävällä koulutuksella.

Pohjoiskarjalaiset arvioivat työllisyyttään myös vuonna 2003. Vaikka yleinen työllisyystilanne on kohentunut, ovat myönteisten kokemusten ohella lisääntyneet samanaikaisesti myös kielteiset kokemukset työllisyystilanteesta. Arviot näyttävät jossain määrin kärjistyneen neljän vuoden takaiseen tilanteeseen nähden. Sama suuntaus näkyy myös työssä viihtymisessä.

Työura kolmen viime vuoden aikana – joka seitsemäs syrjäytymisvaarassa

Alle 65-vuotiaiden työuraa koottiin kolmen vuoden ajalta. Yhtenä ryhmänä erottuivat ns. **siirtymävaiheiset** eli kokopäivätoimisesti opiskelevat tai opiskelleet, jotka ovat joko opintojensa aikana työskennelleet tai siirtyneet viime vuosina opinnoista työelämään. Työsuhteet ovat usein satunnaisia tai määräaikaista, osalla on ollut lyhytkestoista työttömyyttä. Opintojen ja satunnaisen tai määräaikaisen työn sekä lyhyiden työttömyysjaksojen yhdistyminen on kolmen viime vuoden aikana koskettanut jossain määrin lähes kolmannesta ja tuntuvasti 5,4 prosenttia alle 65-vuotiaista. Siirtymävaiheisuus on hieman tyypillisempää naisille kuin miehille. Siirtymävaiheisuus on erittäin yleistä nuorilla, alle 25-vuotiailla, ja vielä 25-34-vuotiailla. Siirtymävaiheiset asuvatkin keskimääräistä useammin vielä vanhempiensa kanssa, joskin myös yksin asuvien osuus on suuri. He ovat yleisimmin ylioppilaita tai käyneet ammattikorkeakoulun. Tuntuvimmin siirtymävaiheisilla ei ole toistaiseksi perusasteen jälkeistä koulutusta.

Toisena ryhmänä esille tulivat **työelämästä syrjäytymisvaarassa olevat**. Näiden itäsuomalaisten elämässä on kolmen vuoden aikana ollut pitkiä työttömyysjaksoja, joita ovat katkaisseet tukityöllistäminen, palkkatuettu työ tai työllisyyskoulutus. Tässä elämäntilanteessa on alle 65-vuotiaista ollut tuntuvasti 2,3 prosenttia ja jossain määrin 11,8 prosenttia. Tuntuvasti syrjäytymisvaarassa olevia on hieman

enemmän jo yli 44-vuotiaissa, joskin eniten riskejä on 55-64-vuotiailla. Ammatillinen tutkinto puuttuu useilta, monet ovat hankkineet koulutusta kursseilla työn ohella. Osalla työsuhteet ovat kestäneet alle puoli vuotta. Elämää vaikeuttava vamma tai sairaus liittyy muuta väestöä suurempaan vaaraan syrjäytyä työelämästä. Kunnan julkisiin sosiaalipalveluihin tyytymättömyys on keskimääräistä yleisempää työelämästä syrjäytymisvaarassa olevilla. Kriittisyys kunnalliseen ja valtakunnalliseen politiikkaan ja oikeudenmukaisuuden toteutumiseen lisääntyy sitä enemmän, mitä yleisempiä työelämästä syrjäyttävät piirteet ovat. Vastaavasti työelämästä syrjäytymisriskien kasautuessa vähenee luottamus vaikutusmahdollisuuksista omaan elämään ja hyvinvointiin.

Liikkuvien työelämäntilanteiden osuus on Itä-Suomessa suuri. Syrjäytymisvaara työelämästä ja siirtymävaihe kuvaavat yhteensä vähintään jossain määrin elämää lähes puolella alle 65-vuotiaista itäsuomalaisista kolmen viime vuoden aikana. Runsas neljännes on ollut selkeässä siirtymävaiheessa. Vajaalla kymmenesosalla yhdistyy siirtymävaiheisuus ja selvä riski työelämästä syrjäytymiseen. Noin neljällä prosentilla itäsuomalaisista on kyse yksinomaan riskistä syrjäytyä työelämästä.

Itä-Suomessa kiinnittää huomiota **työkyvyttömyyseläkkeellä olevien suuri osuus.** Työkyvyttömyyseläkkeellä on ollut 9,3 prosenttia alle 65-vuotiaista, osan ajasta tilanne on koskenut kolmen viime vuoden jaksoa 1,7 prosentilla. Neljänneksellä elämäntilannetta kuvaa myös siirtymävaiheisuus ja 8 prosentilla työelämästä syrjäytymistä kuvaavat tekijät. Työkyvyttömyyseläkeläisiä on runsaasti jo 45-54-vuotiaista, suurin osuus on 55-64-vuotiaista. Lääkäriin toteama huomattavasti elämää vaikeuttava vamma tai sairaus on yleinen; vajaa kolmannes vakavista sairauksista tai vammoista kärsivistä ei ole työkyvyttömyyseläkkeellä. Asuinkunnan julkisiin sosiaalipalveluihin tyytymättömyys on yleisempää työkyvyttömyyseläkkeellä olevilla. He suhtautuvat kriittisesti myös kunnalliseen ja valtakunnalliseen politiikkaan, oikeudenmukaisuuden toteutumiseen sekä omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa elämäänsä ja hyvinvointiaan koskevissa asioissa.

Vakinainen työsuhde kuvaa itäsuomalaisista täysin 57,8 prosentin elämää kolmen vuoden aikana ja osittain 12,1 prosentin tilannetta. Tästä joukosta vajaan viidenneksen taustalla on myös siirtymävaihe ja kuudella prosentilla työelämästä syrjäytymisvaara. Vakinainen työsuhde on ollut yleisempi miehillä kuin naisilla. Vakinainen työsuhde kuvaa erityisesti 35-54-vuotiaita, silti myös näissä ikäryhmissä lähes viidennes jää täysin vakinaisen työsuhteen ulkopuolelle. Perhetyypeistä korostuu lapsiperheiden, myös yhden huoltajan perheiden, osuus. Niistä alle 65-vuotiaista, joilla on lääkäriin toteama vakava vamma tai sairaus, on selvästi harvempi vakinaisessa työsuhteessa. Vakinaisessa työsuhteessa olevat olivat muita ryhmiä tyytyväisempiä kunnan julkisiin sosiaalipalveluihin. Vakinainen työsuhde lisää luottamusta kunnalliseen ja valtakunnalliseen politiikkaan ja oikeudenmukaisuuden toteutumiseen. Vakinaisessa työsuhteessa myös luottamus vaikutusmahdollisuuksiin omaa elämää ja hyvinvointia koskevissa asioissa on muita työllisyystilanteita vahvempaa.

Kolmen viime vuoden työelämätilanne ennakoii nykyistä työmarkkinatilannetta. Siirtymävaiheiset ovat sijoittuneet yleisimmin opintojen pariin. Vaikka kokopäivätyön saaminen on seuraavaksi yleisin tilanne, on suhteellisesti tarkasteltuna yleisempää pätkittäinen työllistyminen tai pitkäkestoisempi työttömyys.

Työelämästä syrjäytymisvaarassa olevien tilanne poikkeaa siirtymävaiheisista. Heistä yli puolet on edelleen työtön tai jaksottain työssä. Vakinaiseen työhön on päätyntä 15 prosenttia, osa-aikatyöhön 8 prosenttia, kokopäivätoimiseen opiskeleluun 12 prosenttia ja eläkkeelle 9 prosenttia. Loput ovat viimeisen vuoden aikana olleet lähinnä perheen parissa. Vaikka työttömyyden riski on myös siirtymävaiheisten joukossa keskimääräistä suurempi, eroavat työelämästä syrjäytymisvaarassa olevat huomattavasti isommalla työttömien ja eläkkeelle siirtyneiden osuudella. Siirtymävaiheista edetään puolestaan helpommin kokopäivätyöhön tai keskitytään opintoihin.

Keinot parantaa työllistymistä – pysyvä työpaikka, paikkakunnan tai ammatin vaihto

Työttömät ja työttömyysuhan alaiset **itäsuomalaiset pitävät selvästi parhaana ratkaisuna pysyvän työsuhteen saamista**: noin puolet piti sitä erityisen merkittävänä ja lisäksi neljäsosa melko merkittävänä oman tilanteensa kohentajana. Vajaa kymmenesosa ei nähnyt pysyvää työsuhdetta lainkaan merkityksellisenä oman työllisyystilanteensa kohentamisessa. Naiset arvioivat työllistymiselleen myös määräaikaisten työsuhteiden merkityksen tärkeämmäksi kuin miehet.

Runsa neljäsosa piti erittäin merkityksellisenä työllistymistään parantavana seikkana paikkakunnan vaihtoa. Vastaava osuus arvioi, ettei tämä millään muotoa helpota työllistymistä. Viidennes katsoi erittäin relevantiksi tekijäksi ammatin vaihtamisen ja lisäksi vajaa viidennes korosti uuteen ammattiin kouluttautumista. Myös itsetunnon vahvistaminen ja omatoiminen koulutukseen hakeutuminen nähtiin lähes yhtä usein selvästi omaa työllistymistä helpottavana seikkana. Varsin monet katsoivat merkitykselliseksi myös muun kuin omaa ammattitaitoa vastaavan työn vastaanottamisen ja itsenäisen tiedon hankkimisen työllistymismahdollisuuksista.

Selvästi vähiten merkitystä oman työllistymisen parantamisessa nähtiin ulkomaille muuttamisessa ja toisaalta yrittäjäksi ryhtymisellä. Noin puolet arvioi, että niillä ei ole oman työllistymisen kannalta lainkaan merkitystä. Yrittäjyyteen luottivat miehet naisia enemmän. Kolmannes työttömistä tai työttömyysuhan alaisista ei myöskään pidä itselleen hyödyllisenä apuna ammatinvalinnan ohjausta tai työnhakukeinoissa opastamista.

Siirtymävaiheiset ja työelämästä syrjäytymisvaarassa olevat arvioivat toisistaan poikkeavasti eri keinojen hyödyllisyyden oman työllistymisensä kannalta. **Siirtymävaiheiset näkevät useiden eri keinojen edistävän suotuisasti omaa työllistymistään ja keinoissa korostuu lisäksi oma aktiivisuus**. Sen sijaan **työelämästä syrjäy-**

tymisvaarassa olevat näkevät keskimääräistä tärkeämpänä omalle työllistymiselleen ainoastaan palkkatuen käytön, monet muut keinot arvioidaan omalta kannalta muita vähämerkityksisempänä. Luottamusta omaa työllistymistä kohentaviin keinoihin selittää näillä kahdella ryhmällä osittain ikä: siirtymävaiheiset ovat tyypillisimmin nuoria ja työelämästä syrjäytymisvaarassa olevat korostuneemmin keskiikäisiä. Nuoret arvioivat kokonaisuutena iäkkäämpiä työkäisiä myönteisemmin ja laajemmin eri keinojen vaikutusta omaan työllistymiseensä.

Koulutus lisää hyvinvointia

Itäsuomalaisista on **nykyiseen koulutukseensa tyytyväisiä kaksi kolmasosaa. Puutteellisenä** koulutustaan pitää **15 prosenttia vastaajista**. Tyytyväisimpiä koulutukseensa ovat alle 45-vuotiaat.

Parhaimmaksi koulutuksensa arvioivat tällä hetkellä opiskelevat, joskin myös työssä olevista valtaosa on tyytyväisiä koulutukseensa. Työssä olevista puutteita koulutuksessaan kokee noin kymmenes. Heikoimmaksi koulutuksensa arvioivat työttömyysjaksoja kokeneet: puolet pitää koulutustaan hyvänä ja runsas neljännes näkee siinä puutteita.

Subjekttiivista arviota koulutuksesta selittää saatu koulutus. Kaikissa ikäryhmissä omaan koulutukseen ollaan keskimäärin sitä tyytyväisempiä, mitä pidempikestoinen koulutus on suoritettu. Selvästi kielteisimmin perusasteeseen jääneiden opintojen perusteella arvioivat koulutustaan 25-34-vuotiaat ja 45-54-vuotiaat. Alle 25-vuotiaat toistaiseksi pelkän peruskoulun suorittaneet kokevat sen sijaan myönteisemmin koulutuksensa. Heistä suuri osa kuitenkin jatkaa parhaillaan opintojaan. Nuorista aikuisista muita ikäryhmiä suurempi osuus, joka kymmenes, arvioi koulutustaan kriittisesti jopa korkea-asteen pohjalta. Nämä nuoret kuitenkin jatkavat edelleen opintojaan.

Perusasteen koulutuksen saaneista muita koulutustasoja suurempi osuus, 12 prosenttia, ei ole ollut työelämässä yhtäjaksoisesti yli puolta vuotta. Tyypillisintä se on jo eläkeiän ylittäneillä. Eläkeikää lähestyvistä, 55-64-vuotiaista 7,1 prosenttia kuuluu tähän ryhmään. Sen sijaan 25-54-vuotiaista vastaajista 2,0-3,5 prosenttia on ollut työelämässä vain alle puolen vuoden jaksoja. Alle 25-vuotiaista aikuisista lähes kymmenesosa ei ole työskennellyt yli puolta vuotta yhtäjaksoisesti. Selvästi yleisempää tämä on nuorilla miehillä, joista saman ikäisiä naisia useammalta puuttuu myös peruskoulun jälkeinen koulutus.

Suoritettut tutkinnot ja oma arvio koulutuksesta myötäilevät näkemyksiä omasta kokonaishyvinvoinnin tilanteesta. Korkeammin koulutetut ja koulutukseensa tyytyväiset arvioivat yleisen hyvinvointinsa paremmaksi kuin ne, jotka eivät koe koulutustasoaan erityisen hyväksi. Sama arvio näkyy alle 25-vuotiaita lukuun ottamatta kaiken ikäisillä. Silti myös nuorten aikuisten ennakointi omasta tulevasta hyvinvoinnista kertoo jatkossa syntyvistä eroista. Koulutuksensa heikoksi arvioivat – ja myös objektiiv-

sesti vähän opintoja suorittaneet – kokevat myös muita useammin itsensä ulkopuoliseksi tai syrjityiksi.

Niin subjektiivinen arvio oman terveydentilan heikkoudesta kuin myös lääkärin toteama selvästi elämää hankaloittava vamma tai sairaus ovat tyypillisimpiä niillä, jotka arvioivat koulutuksensa kielteisesti. Terveydentilan ja koulutuksen yhteys näkyy kaikissa ikäryhmissä. Alle 25-vuotiaista koulutuksensa huonoksi kokevista selviä, lääkärin toteamia terveydellisiä haittoja, on 7 prosentilla; oma arvio terveydestä ja toimintakyvystä oli kielteinen 19 prosentilla. Koulutuskokemukset kytkeytyvät vastaavalla tavalla iästä riippumatta henkiseen vireyteen ja mielialaan sekä jossain määrin myös toimiviin sosiaalisiin suhteisiin.

Koulutus lisää luottamusta omaan elämään ja vaikutusmahdollisuuksiin laaja-alaisesti. Mitä paremmaksi oma koulutus arvioidaan ja toisaalta mitä pitkäkestoisempi tutkinto on suoritettu, sitä myönteisemmin uskotaan voitavan vaikuttaa omaan tulevaisuuteen, hyvinvointiin ja itsensä kehittämiseen sekä päätöksentekoon lähiyhteisöä ja laajempiakin kokonaisuuksia koskevissa asioissa. Erityisen epäilevästi vähemmän koulutetut ja koulutuksensa heikoksi kokevat suhtautuvat kunnalliseen ja valtakunnalliseen politiikkaan ja oikeudenmukaisuuden toteutumiseen. Koulutus lisää vastaajien kokemusten mukaan – osaksi välillisesti – myös mahdollisuutta osallistua erilaiseen toimintaan, niin harrastuksiin, yhdistysten toimintaan kuin myös poliittiseen päätöksentekoon. Vähemmän koulutettujen pienempi osallistumisaktiivisuus voi johtaa entistä syvempään vieraantumiseen päätöksenteosta ja vaikuttamisesta, mikäli erilaisissa elämäntilanteissa elävien kokemukset ohitetaan. Osa koulutuksen tuottamista yhteiskuntavalmiuksista liittyy kielenkäyttöön. Eri virastoissa ja muissa asiointipaikoissa käytettävä kieli voi pahimmillaan syrjäyttää ihmisiä palveluista ja etuuksista.

Terveydelliset ongelmat näyttävät tuottavan osalle väestöä koulutuksesta syrjäytymistä. Vähäinen koulutukseen hakeutuminen voi kietoutua yhteen muiden elämäntilanteen vaikeuksien kanssa, missä terveydelliset ongelmat ovat yksi puoli. Merkityksellistä on se, että vähäinen koulutus ei tarjoa riittävästi välineitä oman elämän hallintaan ja mahdollisen avun ja tuen oikea-aikaiseen hankintaan. Olisikin tärkeää huolehtia esimerkiksi oppilashuollon mahdollisuuksista puuttua ajoissa orastaviin terveydellisiin – niin fyysisiin kuin psyykkisiin – ongelmiin, jotta nuoria kyettäisiin tukemaan opintojen loppuun saattamisessa ja sopivaan jatkokoulutukseen hakeutumisessa. Tämä mahdollistaisi myös puutteellisten sosiaalisten kontaktien vahvistamisen. Myös muun ikäisten vähän koulutusta saaneiden jatkokoulutukseen hakeutumisesta olisi syytä tukea nykyistä ponnekkaammin, erityisesti, mikäli henkisessä tai fyysisessä terveydentilassa on ongelmia.

Työttömien toimeentulo paikattu tilkkutäkki

Itäsuomalaisista kotitalouksista noin **kolmanneksella vuoden aikaiset tulot muodostuivat vain yhdestä tulomuodosta.** Yleisimmin kyse oli tällöin palkkatuloista

tai työeläkkeestä. Työkyvyttömyyseläke oli ainoana tulona lähes kymmenesosalla talouksista ja kansaneläke seitsemällä prosentilla. Työttömyyteen liittyvä etuus, opintotuki tai jokin muu oli vain harvoilla ainoa tulolähde. Yhteen varsinaiseen tulomuotoon nojaavista kotitalouksista kolmanneksella oli lisäksi pääomatuloja ja vajaalla kymmenesosalla läheisten rahallista apua tai muita, yleensä pienimuotoisia ja satunnaisia tuloja. Pääomatulot hyödyttivät lähinnä palkkatuloja tai työeläkettä saavia kotitalouksia.

Itäsuomalaisista kyselyyn vastanneista kotitalouksista vuonna 2006 joko työmarkkinatukea tai työttömyyden aikaista vähimmäispäivärahaa kertoi saaneensa 13,2 prosenttia. Työttömyyden aikaiset vähimmäisetuudet ovat olleet tyypillisimpiä yhden hengen työttömissä talouksissa, joista kaksi kolmasosaa oli kuluneen vuoden aikana vähimmäisetuuden varassa. Työttömyyttä kohdanneista aikuistalouksista vähimmäismääräistä työttömyysturvaa on käyttänyt runsas puolet ja työttömyyslanteiden lapsiperheistä 45 prosenttia. Alle 18-vuotiaiden lasten perheitä vähimmäispäivärahaa saavista talouksista oli runsas neljännes. Noin joka kymmenes talous on saanut lisäksi työ- tai työkyvyttömyyseläkettä, kansaneläkettä hieman harvempi. Sairauspäivärahan käytöstä kertoi noin neljännes. Tyypillisiä ovat myös siirtymävaiheet opintojen ja työelämän välillä. Noin viidennes näistä talouksista onkin käyttänyt vuoden aikana myös opintotukea.

Työttömyysturvatarkestelusta ilmenee näiden yksinasuvien ja perheiden elämäntilanteiden moninaisuus ja vaihtelu vuoden aikana. Työttömyyden kesto on vaihdellut, perheellisillä tilannetta on parhaassa tapauksessa tasoittanut puolison työsuhde. Säännöllisiä palkkatuloja näistä talouksista on ollut puolella, lisäksi neljänneksellä palkkatulot ovat olleet satunnaisia. Neljäsosalla ei ole ollut vuoden aikana palkkatuloja lainkaan. Pätkittäiset työsuhteet tuottavat kirjavuutta myös toimeentulon hankkimiseen, mikä pahimmillaan voi johtaa lyhytkestoisten työsuhteiden päätyttyä etuuksien viivästymiseen ja mahdollisesti liikaa maksettujen etuuksien takaisinperintään. Taloudellinen tilanne vaikeutuu tällöin entisestään.

Ensisijaisten etuuksien riittämättömästä tasosta aiheutuu tarvetta täydentää toimeentuloa toimeentulotuella. Työmarkkinatukea tai työttömyyden aikaista peruspäivärahaa saaneista itäsuomalaisista kotitalouksista 42 prosenttia joutui vuoden aikana turvautumaan myös muuhun kuin ensisijaiseen etuuteen. Asumistukea sai 38,1 prosenttia ja toimeentulotukea 27,5 prosenttia kotitalouksista. Sekä asumistukea että toimeentulotukea työmarkkinatukea tai peruspäivärahaa käyttävistä kotitalouksista sai 22 prosenttia. Mikäli tarkasteluun otettaisiin pitkäkestoisempi työttömyys, olisivat osuudet vielä korkeammat, erityisesti toimeentulotuen käyttö. Tukien päällekkäinen käyttö Itä-Suomessa näyttää varsin samansuuruiselta kuin Keski-Suomessa vuotta aikaisemmin, joskin toimeentulotukeen on turvaututtu Itä-Suomessa selvästi useammin.

Kaikkia kolmea etuutta saavat taloudet painottuvat yksinasuviin, nuoriin aikuisiin. Yksinasuvista työttömistä lähes kolmannes on turvautunut vähimmäistyöttömyys-

turvan ohella sekä asumis- että toimeentulotukeen. Työttömistä lapsiperheistä näitä etuuksia on käyttänyt joka kymmenes. Merkille pantavaa on, että 60 prosenttia on joutunut – ja pystynyt – turvautumaan myös sukulaisten tai muiden läheisten rahalliseen apuun.

Yli neljäsosalla tulojen riittävyys välttämättömyystarpeisiin huono – yli 10 prosentilla vakavia toimeentulo-ongelmia

Vajaalla puolella itäsuomalaisista kotitalouksista tulot riittävät vähintään kohtalaisesti kaikkiin tarpeelliseksi koettuihin palveluihin ja hyödykkeisiin, lisäksi neljänneksellä talouksista tulojen riittävydessä on puutteita vain yksittäisissä asioissa. Laajemmin puutteita tulojensa riittävydessä kokee vajaa viidennes, ja kymmenesosa talouksista arvioi nykyiset tulonsa riittämättömiksi suurimpaan osaan tarpeelliseksi kokemistaan palveluista ja hyödykkeistä.

Yksittäisistä kulutuskohteista kiinnittää huomiota yli neljäsosan varojen puute itsensä kouluttamiseen tai lehtitilauksiin. Monien on myös vaikeuksia kustantaa päivittäistä matkustamistaan, sillä lähes neljännes pitää taloutensa tuloja liian pieninä julkiseen liikenteeseen tai henkilöautoiluun. Viidennes piti taloutensa tuloja riittämättöminä liikunta- ja kulttuuriharrastuksiin tai tietokoneeseen ja internet-yhteyteen. Lasten harrastusten kustantaminen tuottaa vaikeuksia 15 prosentille.

Erityisen merkityksellistä on huomata, että myös ns. välttämättömyystarpeisiin tulot riittävät huonosti varsin suurella osalla itäsuomalaisia kotitalouksia: ruokaostuksiin lähes joka kymmenennellä taloudella, lääkäriillä käymiseen 15 prosentilla, lääkkeisiin ja asumiskustannuksiin noin joka kuudennella taloudella sekä vaatetukseen joka viidennellä taloudella. **Itäsuomalaisista kotitalouksista 28 prosenttia kokee tulonsa riittämättöminä vähintään yhteen näistä välttämättömyystarpeista.** Vaikein tilanne lienee kuitenkin niillä kotitalouksilla, joiden tulot riittävät huonosti moneen välttämättömyystarpeeseen. Näitä yksinasuvia ja perheellisiä talouksia on Itä-Suomessa 12,8 prosenttia.

Taloudellisen tilanteen arviot kertovat pitkälti tulojen pienuudesta ja niiden heikosta riittävydestä: taloudellisen tilanteensa heikoksi kokevista valtaosalla on ollut ongelmia saada rahat riittämään jopa välttämättömyystarpeisiin ja 60 prosentilla on ollut suoranaisia maksuvaikeuksia. Kahdella kolmesta heikon taloudellisen tilanteen taloudesta on myös velkaa. Elämäntilanteista esille tulevat työttömyys, opiskelu ja yksinasuvat eläkeläiset. Kuitenkin on huomattava, että pienet tulot eivät suoravivaisesti tuota kokemusta taloudellisen tilanteen niukkuudesta.

Taloudellisen tuen tarpeet korostuvat Itä-Suomessa suhteessa muun tyyppiin avun tarpeeseen. Lähes neljännes itäsuomalaisista talouksista arvioi avun taloudellisiin ongelmiinsa tarpeelliseksi. Yhdeksän prosenttia on saanut kokemuksensa mukaan helposti apua, mutta vaikeuksia avun saannissa pitkä- tai lyhytkestoi-

simpiin taloudellisiin ongelmiin on kokenut 15 prosenttia itäsuomalaisista talouksista.

Taloudellisten ongelmien kärjistymisestä kertovat vaikeudet selviytyä pakollisista maksuista. **18,6 prosenttia itäsuomalaisista kotitalouksista kertoi vaikeuksistaan selviytyä pakollisista maksuista kuluneen vuoden aikana.**

Maksuvaikeuksista kertoneet taloudet ovat tyypillisimmin hyvin pienituloisia. Tulojen riittävyyden kanssa kamppailevat työttömien yksinasuvien ja lapsiperheiden jälkeen yleisimmin opiskelijat. Yksinasuvista eläkeläisistä maksuvaikeuksiaan kuvasi vajaa viidennes.

Valtaosalla maksuvaikeuksia kokeneista talouksista on ollut palkkatuloja. Silti tyypillisempi tilanne on ollut työsuhteiden epävakaisuus: 30 prosentilla maksuvaikeuksia kuvanneista talouksista toimeentulo on koostunut ainakin osan vuodesta vähimmäistyöttömyysturvasta. Helpotusta tilanteeseen ei ole välttämättä saatu edes viimesijaisesta toimeentuloturvasta. Toimeentulotuella rahallisia vaikeuksiaan on pystynyt lievittämään vain viidennes maksuvaikeuksia kohdanneista.

Lähes neljänneksellä maksuvaikeuksia kokeneista kotitalouksista ongelmat kohdentuvat asumiseen; erityisesti vuokriin ja sähkölaskuihin. Maksuvaikeuksista kertoneet taloudet asuvatkin selvästi tyypillisimmin vuokra-asunnossa. Asumistuesta helpotusta tilanteeseensa on saanut noin 40 prosenttia.

Yleisimmin maksuvaikeuksista kertoneet itäsuomalaiset tinkivät ruokaostoksistaan. Seuraavaksi eniten selviytymistä vaikeuttivat velat ja lainanlyhennykset. Kun kaikista itäsuomalaisista talouksista noin puolella on velkoja, on osuus maksuvaikeuksista kertoneista 70 prosenttia. Vajaalla puolella velat liittyvät asumiseen. Muutamilla kyse on vakavasta ylivelkaantumisesta, jotkut taas ovat pikavippien tuottamassa velkaantumiskierteessä. Pääosalla velat merkitsevät kuitenkin sitä, että lainanlyhennykset kaventavat merkittävästi muihin pakollisiin menoihin käytettävissä olevia varoja. Aina kyse ei ole kotitalouden veloista tai tulojen niukkuudesta. Osalla tiukkaa taloudellista tilannetta selittää läheisen elämäntilanne tai sairaudet.

Yleisiä maksuvaikeuksia tuottavia menoeriä olivat monelle välttämättömään henkilöautoon liittyvät kulut sekä vakuutukset, lääkkeet, puhelinkulut ja terveydenhoitokulut. Pienillä tuloilla sinnittelevien taloudellisen tilanteen voi sotkea useiksi kuukausiksi myös yllättävä tai muuten suuri satunnainen kertakustannus.

Itäsuomalaiset kokevat taloudellisen toimeentulonsa monin paikoin heikommaksi kuin aiempien kansalaiskyselyalueiden asukkaat (mm. Keski-Suomi, Itä-Uusimaa ja Keski-Uusimaa). Itä-Suomen maakunnista erottuvat pohjoiskarjalaiset, joiden kokemus taloudellisesta tilanteestaan on kielteisempi kuin etelä- ja pohjoissavolaisilla. Vuoden 2007 alun tuloksissa on hälyttävää se, ettei pohjoiskarjalaisen taloudellinen tilanne ole kehittynyt aiempiin kyselyihin verrattuna kaikkia hyödyntävästi myönteisempään suuntaan. Heikoksi taloudellisen tilanteensa kokevien osuus ei ole vähentynyt enää vuodesta 2003, vaikeudet selviytyä pakollisista menoista ovat yhtä yleiset ja tulojen riittävyys koetaan monin paikoin jopa aiempaan

nähdessä heikommaksi, myös välttämättömyystarpeissa. Näyttää siltä, että osa Pohjois-Karjalan väestöstä on jäämässä tai jo jäänyt muita voimakkaammin myönteisen työllisyys- ja tulokehityksen ulottumattomiin.

TOIVE TASA-ARVOISEMMASTA JA OIKEUDENMUKAISemmasta YHTEISKUNNASTA

Itäsuomalaisista valtaosa **arvostaa suuresti tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta**. Tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta tärkeänä pitää lähes yhdeksän kymmenestä itäsuomalaisesta. Itäsuomalaiset katsovat oikeudenmukaisuuden toteutuvan yhteiskunnassa selvästi heikommin kuin mitä sen arvostus edellyttäisi. Kolmella neljästä koettu oikeudenmukaisuuden toteutuminen on selvässä ristiriidassa omiin odotuksiin nähden. Syvintä ristiriitaa asiassa kokevat 45–64-vuotiaat, työttömät lapsiperheet, työttömät aikuistaloudet sekä kotona olevat tai työttömät yksinhuoltajat. Oikeudenmukaisuus ei juuri toteudu niiden ihmisten elämässä, joilla on vahva kokemus syrjityksi tulemisesta ja ulkopuolisuudesta sekä erilaisia hyvinvoinnin vajeita sekä alle 25-vuotiailla.

Oikeudenmukaisuuden arvostus **näky myös itäsuomalaisten sisällöllisissä toiveissa yhteiskunnallisesta muutoksesta**. Lähes kaikki vastaukset liittyvät jollakin tapaa ihmisten huoleen epäoikeudenmukaisuudesta ja epätasa-arvoisuudesta. Yhteiskunnallisilla muutoksilla toivotaan kohennusta ihmisten hyvinvointiin. Epäkohdat liittyvät valtaosin työllisyystilanteeseen, rahaan sekä yhteiskunnan yleiseen ilmapiiriin. Kysymykseen kantaa ottaneista noin kolmasosa nosti esille tulonjaossa ja sosiaaliturvassa piileviä epäkohtia ja niiden korjaamisen. Korjausehdotukset liittyvät palkkaerojen kaventamiseen, tuloerojen kasvun vähentämiseen tai pysäyttämiseen, oikeudenmukaisempaan verotukseen, eläkkeiden korotukseen, sosiaaliturvan tason korottamiseen (mm. opintotuki, työttömyysturva, kotihoidon tuki) ja köyhyyden poistamiseen. Hyvää sosiaaliturvaa pitää tärkeänä etenkin niiden varassa elävät. Sosiaaliturvaa arvostetaan ja pidetään tärkeänä myös laajemmin kaikissa eri väestöryhmissä. Itäsuomalaisista 84 prosenttia pitää hyvää sosiaaliturvaa tärkeänä asiana ja vähäiseksi sen merkityksen arvioi kymmenesosa.

Itäsuomalaiset toivoivat yhteiskunnassa vallitsevan eriarvoisuuden poistamista eri väestöryhmien välillä ja heikoimmassa asemassa olevien auttamista. Yksittäisistä vastauksista toiseksi eniten toivotaan työllistymisen kohentumista etenkin nuorten joukossa. Huoli työllistymisestä nousi etenkin työttömien joukossa, mutta myös työssä käyvät ja eläkeläiset toivoivat tilanteeseen kohennusta. Myös vanhustenhuollossa ja yleisesti vanhusten asemassa piileviin ongelmiin toivottiin selkeää parannusta.

Osa vastaajista toivoi parannusta vähäosaisten ja huono-osaisten tilanteeseen sekä syrjäytymisen ehkäisyä. Heikompiosaiten tilanteeseen toivottiin parannusta sosiaalipalveluista ja perusturvan korottamisella. Lisäksi ihmisiltä toivottiin suvaitse-

vaisuutta sekä lähimmäisten ja etenkin heikompiensaisten parempaa huomioonotamista. Vastauksissa kritiikki kohdistui yhteiskunnan koviin arvoihin, välinpitämättömyyteen, itsekkyyteen ja taloudellisten arvojen korostumiseen. Itäsuomalaiset toivoivat päätöksenteossa kiinnitettävän huomiota eläkkeisiin, vanhuksiin, terveydenhuoltoon ja työllisyystilanteeseen sekä kasvaviin tuloeroihin. Nuoret aikuiset toivoivat päättäjien kohentavan opiskelijoiden, lapsiperheiden, työttömien ja pätkätyöläisten tilannetta.